

100 китоб
тўплами

ҚОВУН ВА ТАРВУЗ ЕТИШТИРИШИ

16-КИТОБ

AGROBANK

100 китоб тўплами

ҚОВУН ВА ТАРВУЗ ЕТИШТИРИШИ

16-китоб

635.6
К 52

**Қишлоқ хўжалигини илмий асосда йўлга қўймас эканмиз, соҳада ривожланиш бўлмайди.
Ш. МИРЗИЁЕВ.**

Турпатли деҳқонлар, чорвадорлар, тадбиркорлар!

Хўроқ миқёсида аҳолининг озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашда соҳанинг ўрни ва аҳамияти кундан-кунга ошиб бормоқда. Жумладан, мамлакатимизда ҳам мавжуд ресурс ва имкониятлардан оқилона фойдаланиб, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан кафолатли таъминлаш, ҳосилдорлик ва нафақадорликни янада ошириш, соҳага илм-фан ютуқлари ҳамда замонавий технологияларни жорий этиш долзарб масаладир.

Шунинг билан Президентимиз Шавкат Мирзиёев 2020 йил 29 декабрь куни Олий Мажлисда йўллаган Мурожаатномасида, камбағалликни қисқартириш ва қишлоқ хўжалигида даромадларини кўпайтиришда энг тез натижа берадиган омил бу – қишлоқ хўжалигида ҳосилдорлик ва самарадорликни кескин ошириш эканлигини таъкидлаб ўтдилар.

Бундан ташқари ҳар гектар ердан олинадиган даромадни ҳозирги ўртача даражадан камидан 5 минг долларгача етказиш устувор вазифа қилиб қўрилган ва қишлоқ хўжалигига энг илғор технологиялар, сувни тежайдиган ва инновацияларни, уруғчилик, илм-фан ва инновациялар соҳасидаги ютуқларни энг кўп қўллаш этишимиз лозимлиги белгилаб берилди.

"Агробанк" АТБ мамлакатимизда қишлоқ хўжалиги соҳасининг барқарор ривожланишига ҳисса қўшиш учун нафақат молиявий, балки ижтимоий лойиҳалар билан ҳам аграр соҳага сармоя киритишга эътибор қаратмоқда.

Жумладан, ривожланган давлатлар қишлоқ хўжалигида эришилган ютуқлар билан тажрибалар асосида соҳанинг етук мутахассислари, олимлари билан тадбиркорликда фермерлар ва аҳоли учун дастлабки босқичда ушбу 100 та китобдан ташқил қўлланмалар тўплами тайёрланди.

Тўпланда қишлоқ хўжалиги соҳаси, жумладан, мева-сабзавот ва полиз етказиш асосий ҳамда такрорий экиш муддатида етиштириш, иссиқхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш, ғаллачилик, дон ва дуккакли экинлар, чорвачилик, қўнғирчилик, асаларичилик каби тармоқларнинг энг илғор тажрибаларига оид кенг қамровли илмий ва амалий маълумотлар берилган.

Ушбу лойиҳани келажакда тажрибали деҳқон ва фермерларимиз, чорвадор ва тадбиркорларимиз, аграр соҳа вакиллари ва бошқа китобхонларимиз фикр-мулоҳазалари ҳамда таклифлари асосида янада такомиллаштираемиз.

Шунинг билан қиламизки, ушбу қўлланмалар тўплами Сиз – деҳқонлар, чорвадорлар ва тадбиркорларимиз учун фойдали бўлади.

Билганингиз мўл-қул, даромадингиз баракали бўлсин!

res: ... marjazi
Inv: 070 333 29.

**Рустам Маматқулов,
"Агробанк" АТБ Бошқарув раиси.**

УЎК 634.8.032:635.64
КБК 42.347
Қ 52

Лойиҳа ғояси муаллифи ва ташкилотчи: “Агробанк” АТБ

Тузувчи:

М.У. Халимова – Сабзавот, полиз экинлари ва картошкачилик илмий тадқиқот институти Сабзавот, полиз экинлари селекцияси лабораторияси катта илмий ходими. қ.х.ф.н.

Тақризчи:

С.А. Юнусов – Тошкент давлат аграр университети Сабзавотчилик, полизчилик ва картошкачилик кафедраси доценти қ.х.ф.д.

Лойиҳа иштирокчилари: У.Ф. Файзуллаев, М.С. Ҳайитбоев

Муҳаррир: Г.А. Чоршанбиева – Шарқшунослик университети таржимашунослик ва халқаро журналистика кафедраси ўқитувчиси, таржимон.

Ушбу қўлланма “Агробанк” АТБ муассислигида тайёрланди ҳамда нашр эттирилди. Билдирилган фикр-мулоҳаза, хулоса ва тавсияларга тузувчи муаллифлар масъулдир.

Ижтимоий лойиҳалар билан аграр соҳага сармоя киритиш доирасида “Агробанк” АТБ томонидан 100 та китобдан иборат қўлланмалар тўплами тайёрланди. Тўпланда қишлоқ хўжалиги соҳаси, жумладан, мева-сабзавот ва полиз экинлари, ғаллачилик, чорвачилик, балиқчилик асаларичилик каби тармоқларнинг энг илғор тажрибаларига оид ривожланган давлатлар ва юртимизда эришилган кенг қамровли илмий ва амалий маълумотлар қамраб олинган.

Тўпلام мазкур йўналишдаги биринчи нашр бўлиб, келгусида ушбу лойиҳани давом эттириш мақсадида билдирилган фикр-мулоҳазалар ва таклифлар асосида янада бойитиб бориш кўзда тутилган.

Қўлланма соҳа мутахассислари, фермерлар ва кенг жамоатчилик учун мўлжалланган.

Ушбу қўлланма “Агробанк” АТБ тўхфасидир

© “Агробанк” АТБ – 2021
© Нашриёт уйи “Тасвир” – 2021
© “Colorpack” МЧЖ – 2021

МУНДАРИЖА

Кириш.....	7
Қовуннинг хусусиятлари.....	10
Биологик хусусиятлари.....	12
Морфологик хусусиятлари.....	13
Қовун классификацияси.....	18
Қовун навлари.....	20
Тупроқ шароити.....	28
Қовун етиштириш технологияси.....	29
Тр таилаш.....	31
Етиш муддати ва схемаси.....	32
Парваришлаш.....	33
Сугориш.....	34
Уғитлаш.....	36
Қовуннинг касаллик ва зараркунандалари ва уларга қарши курашиш.....	37
Ҳосилни йиғиш.....	47
Далми ерларда қовун етиштириш.....	43
Иил давомида қовун маҳсулотини етиштириш усуллари.....	45
Қовуннинг хусусиятлари.....	50
Биологик хусусиятлари.....	52
Морфологик хусусиятлари.....	53
Қовун навлари.....	57
Қовун етиштириш технологияси.....	60
Тр таилаш.....	61
Етиш муддати ва схемаси.....	61
Парваришлаш.....	62

Суғориш.....	62
Ўғитлаш.....	63
Тарвуз касаллик ва зараркунандалари ва бегона ўтларга қарши курашиш.....	64
Ҳосилни йиғиштириш.....	73
Йил давомида тарвуз маҳсулотини етиштириш.....	74
Қовун ва тарвуз мевасини сақлаш усуллари	79
Қовун мевасини қайта ишлаш усуллари.....	82
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	86

I КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 29 декабрдаги ПҚ-2460-сон қарори билан 2021 йилгача пахта ва буғдой майдонларининг қисқариши ҳисобига сабзавот майдонлари 91 минг гектарга кўпаяди. Шу билан бир қаторда такрорий муддатда буғдойдан бўшаган майдонларга (июнь-август) сабзавот ва полиз экинларини экиш йилдан-йилга бўлмоқда.

Президент Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг 2018 йил 29-30 ноябрь кунлари Хоразм вилоятига ташрифи давомида берилган топшириқлари ва 30 ноябрь куни Халқ депутатлари вилоят кенгашининг навбатдан ташқари сессияси йиғилиши баёни ижроси, шунингдек, Хоразм вилоятида қовун етиштирувчилар хўжалиklarини ташкил этиш, илмий-тадқиқот муассасалари билан ҳамкорликда ишлар олиб бориш, инновацион технологиялар асосида қовуннинг очиқ майдонларда ва иссиқхонларда етиштириш, уни қайта ишлашни комплекс ривожлантириш, соҳанинг экспорт салоҳиятини янада юксалтириш мақсадида, Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 12 февралдаги “Хоразм вилоятида қовун етиштириш ҳажмларини янада кўпайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 114-сон қарори тасдиқланди.

Фермер ва деҳқон хўжалиklarида юқори сифатли ҳосил олиш учун, аввало, ҳар бир экин биологияси унинг ўсиш даврида озиқа ва сувга бўлган талаби, етиштириш жараёнида ҳар бир агротехник тадбирларни ўз вақтида, сифатли ўтказиш зарур. Деҳқончиликда ишлар, аввало, экинларни тупроқ турига қараб жойлашни режалаштиришдан бошланади. Экинларни жойлаштиришда, албатта, уларни

алмашлаб экиш кўзда тутилиши шарт. Экиш муддатларини 15-30% ни қовун эгаллайди. Ўрта Осиё экологик-географик тўғри белгилаш ҳам катта аҳамиятга эга. Экиш муддатларини сўрушга мансуб истеъмолбоп тарвуз навлари турли-туман бир ҳафта муддатга кечикса, ҳосилдорлик 20-25% га камаяди. Популяциялардан иборат бўлиб, улар мевасининг турли

Республиканинг об-ҳаво иқлим ва тупроқ шароитига мослашди, яхши сақланадиган, этининг майин, серсув ва қараб ҳар бир вилоят учун ҳудудлаштирилган, мўл ҳосиллигини ошириш таъмили бўлиш хусусиятига эга. сифат кўрсаткичлари юқори бўлган, касалликларга чидамли сифатли уруғ ҳамда ҳар бир экиш муддати учун мос бўлган навларни тўғри танлаш лозим.

Дунё ҳамжамиятида ҳар соҳада тобора юксак ўринлардан мустаҳкам жой олиб келаётган янги Ўзбекистон, қишлоқ хўжалигида ҳам мисли кўрилмаган ютуқларга эришиб келмоқда. Юртимиз тинчлиги, халқимиз фаровонлиги дастурхонларимиз тўкинлиги ва шу элнинг бугунги кунидан мамнунлиги ҳамда эртанги кунига бўлган дадил ишончидан далolat. Юртимизда 2016 йилдан буён ҳар йили ўтказилиши анъанавий тусга кириб бораётган, “Халқаро мева-сабзавот ярмаркаси”да, серкўёш заминимизнинг олтинга тенг тупроғида етиштирилган сархил мева, полиз ва сабзавотлари дунё аҳлини ўзига ром қилиб келмоқда. Бинобарин Ўзбекистоннинг мева, полиз ва сабзавотлари ўзига хос ҳиди ва таъми билан ҳар қайси чет давлатларда етиштирилган худди шундай маҳсулотлардан анча юқори туриши ҳеч кимга сир эмас. Шу боис қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг экспорт салоҳияти ошиб бормоқда. Ҳозирги кунда муҳтарам Президентимиз томонидан мева-сабзавот ҳамда полиз экинлари етиштириш учун аҳоли томорқа хўжаликларига ва фермер хўжаликларига ҳам кенг имкониятлар яратилмоқда. Бу эса ўз навбатида аҳоли ва фермерларимиз даромади ортиб боришига сабаб бўлмоқда.

Республикамизда ҳар йили ўртача 60 минг гектардан ортиқ майдонга полиз экилиб, шундан 60-65% ни тарвуз

■ I ҚОВУН ХУСУСИЯТЛАРИ

Ўзбекистон кўпгина неъматлари қатори, ўзининг қовун тарвузлари билан ҳам машҳур. Мирзачўлнинг тилими тилни ёрадиган қовунлари тилларда дoston бўлган Оқуруғ, Амири Обиновот, Кампирчопон, Бўрикалла, Гурвак, Кўк тинни, Кўкча-588, Шакарпалак, Гулоби, Кўк каллапўш каби қовун навларининг номларини эса чет элларда ҳам билишади.

Полиз ўсимликлари жумласига тарвуз, қовун ва қовоқ киради. Бу ўсимликларнинг ҳаммаси Қовоқгуллилар (*Cucurbitaceae*) оиласига мансубдир. Бу ўсимликларни битта гуруҳга бирлаштирадиган умумий белгилари уларнинг иссиқликка ёруғликка, тупроқнинг физик хоссаларига, туюқдаги озикли моддалар миқдорига нисбатан юксак талабчанлиги ва шунга асосланган агротехникасидир.

Қовун турли ўлкаларда етиштирилади. Аммо серкүёш юртимизда пишган қовунларга тенг келадигани бошқа ерда йўқ. Заҳириддин Муҳаммад Бобур “Бобурнома” асарида “Бухоро қовунича кўп ва хўп қовун бўлмас. Ул вилоятларнинг латофатларини киши нечун унутқай. Бу фурсатда қовун келтуруб эдилар кесиб егач, ғариб таъсир қилди. Тамом йиғлаб эдим”, деб ёзган.

Машҳур венгер сайёҳи Херман Вамбери эса: “Хива қовунларига тенг келадиган қовун Осиёда эмас, дунёда ҳам топилмайди. Европаликлар унинг хушбўй таъмини тасаввур ҳам қила олмайдилар. Нон билан ейилганда эса у ажойиб таомдир”, деб ёзади.

Қовун – жуда қадимий экин бўлиб, Кичик Осиё, Эрон Афғонистон ҳамда Ўрта Осиё худудлари унинг ватани

ҳисобланади. Мевасидан истеъмолда янгилигича, фармацевтикада ва саноатда қайта ишлаш учун хомашё ҳамда чорвачиликда озуқа сифатида фойдаланилади.

Ўзбекистон қовуннинг *C. melo L.ssp. Riqidus* Panq. тури шаклланган қадимги Марказ ҳисобланади.

Қадимдан Марказий Осиёда халқ табобатида сил, бронхит, ревматизм, подагра, камқонлик касалликлари, жорак, жигар, атеросклероз касалликларига даво топишда қовун меваларидан фойдаланиб келинган. Қовун инсон организмнинг асаб тизимига тинчлантирувчи таъсир кўрсатиши аниқланган. Қовуннинг доривор хусусиятлари замонавий тиббиёт илми томонидан ҳам тасдиқланган. Уни истеъмол қилиш кўплаб физиологик жараёнларни бошқаришга ердан беради. Қовун уруғи дамламалари йўтал, тери ва тош касалликларни даволашда ишлатилади. Қовун уруғида 25-30% гача мой сақлаб, бир гектардан ўртача 22 тонна ҳосил олинганда 90-100 кг мой ҳам олиш мумкин.

Қовуннинг бунчалик серхосиятлилиги унинг таркиби фойдали моддаларга бойлигидадир. Ўлкамизда етиштиладиган қовунларнинг таркибида 85-92% сув, 8-15% қуруқ модда, 0,8% оксил, 1,8% клетчатка, 6,2% бошқа углеводлар, 0,2% мой, 0,6% кул, 20-30 мг% аскорбин кислотаси, 0,03-0,07 мг% бошқа дармондорилар, фосфор, олтингургурт, марганец, рух, бром, темир, кальций, магний, калий, пектин ва биологик микроэлементлар, органик ва минерал тузлар мавжуд. Ўзбекистон қовун навлари меваларидаги қанд моддаси миқдори 14-16% га етади. Таркибида фруктоза моддаси миқдорининг кўплигида қовун эти ширин, глюкоза моддаси кўпроқ бўлганда нимширин таъмга эга бўлади.

Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирли-

гининг эндокринология институти ҳар бир киши ҳар кун 270 г полиз мевалари, жумладан, 100 г тарвуз, 150 г қовун ва 20 г қовоқ истеъмол қилишини тавсия этади. Модомики шундай экан қовун маҳсулоти ассортиментини кенгайтириш меваси ҳар хил муддатларда пишадиган, серҳосил навларни жорий этишни талаб қилади.

■ | БИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Барча полиз экинлари жанубдан (қовун Кичик Осиё билан Ўрта Осиёдан) келиб чиққанлигидан иссиқсевардир. Қовуннинг уруғи +14-16 °С да уна бошлайди. Ҳарорат бундан пасайганда уруғлар ерда чириб қолади, сийрак униб чиқади. Шунинг учун полиз экинларини жуда эрта – ер қизимасдан экиш мақсадга мувофиқ эмас.

Уруғнинг униб чиқиши учун мақбул ҳарорат +20 °С ҳисобланади. Сутка давомида ҳарорат +15-32 °С атрофидан ўзгариб туриши мумкин. Ана шундай ҳароратда уруғ экилгандан кейин 5-6 кунда майсалар кўрина бошлайди. Ҳароратнинг пасайиши майсаларнинг униб чиқишини пасайтиради.

Қовуннинг ўсиб ривожланиши учун қулай ҳарорат +25-30 °С ҳисобланади. Ҳарорат +12-15 °С гача пасайса экинларнинг гули тўкилиб кетади, улар ўсишдан тўхтайдилар ва секин-аста қуриб қолади. 0 °С ёки -1 °С полиз экинлари майсаларини ёппасига нобуд қилади. Ҳарорат -3-5 °С га тушиб қолса, вояга етган ўсимликлари ҳам зарарланади.

Қовун ёруғсевар ўсимликдир. Сояда улар секин ривожланади ва натижада ҳосилдорлиги пасайиб кетади.

Шунинг учун уларни соялаб қўядиган ўсимликлар билан бирга ёки мева боғлари қатор ораларига экиш тавсия қилинади.

Қовун ўсимлигининг ерга ёйилиб ўсадиган палаги 2-3 метргача этади. Барглар қўлтиғидан жингалаклар ўсиб чиқади. Ўсимлик шулар ёрдамида атрофдаги нарсаларга таялиб олиб, ер юзасидан юқори кўтарилади.

■ | МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Илдизи

Қовуннинг илдиз тизими кучли ривожланган, асосан ўқ илдиз шаклида ён илдизлардан иборатдир.

Сидатда қовуннинг ўқ илдизи, ён илдизларига қараганда кўпроқ ривожланган бўлади. Ўсиш даврининг охирида илдиз бўғли 5-6 см йўғонликда, ундан пастроқда эса икки қараваз ингичкалашади, 1 м чуқурликда эса ўқ илдиз 0,4 см йўғонликда бўлади.

Рис. 1. 1-гўллаш даври, 2-мева туғиш, 3-мева пишиш даври

Биринчи даражали ён илдизларнинг сони 10-15 та бўлиб тарқалган, оталиклариди чангчилари сони бешта битта улар тубининг диаметри 0,2-0,4 см, узунлиги эса 2-3 м бўлиб ва тўртаси жуфт-жуфт бўлиб бирга қўшилган бўлади. етади, улар қовун палагининг йўғонлигидек бўлади. Оналик гулларида тугунча, устунча ва тумшукча аниқ

Ён илдизлар тупроқда ҳар хил жойлашади. Айри-айрилиб туради, чангдонлари икки уйлилари гермафродит навларнинг илдизлари 15-25 см чуқурликда ёнига жойланади, пастдан найчалайди (илдизга яқин жойдан). тарқалади, фақат илдизнинг учига қисмигина тупроққа жойланади, оналик гуллари 1-2 тадан, оталик гуллари 5-15 донадан 1,5 м чуқурликда тарқалади, баъзи навларнинг ён илдизлари ҳафтада ҳолда бўлади. Оталик гуллари бир кун яшайди, ёнига жойлашмайди. Илдиз тизими ривожланиши қовуннинг оналик гуллари эса 2-3 кун яшайди, чанглангандан сўнг навларининг ташқи муҳит шароитига, тупроқ таркибига ва ҳосил бўлади. унумдорлиги, озикланиш майдони, юмшоқлиги ва намлиги боғлиқ.

ПОЯСИ

Қовуннинг палаги бақувват бўлиб, ер бағирлаб ёки қовун меvasи кўп уруғли – сохта мева ҳисобланади. чирмашиб ўсади, ундан 3-4 та тартиб шохлар ўсиб чиқади. Катталиги навига, турига, шаклига, рангига қараб ҳар хил ва узунлиги 3-4 м га, палагидаги ҳамма шохларнинг ўртача бўлади. Уруғлари уруғ туткичлари билан мева ўртасидаги узунлиги 20-25 м га етади. бушлиқда жойлашади ва уни тўлдириб туради.

Навларга боғлиқ ҳолда ҳар тупда 200-400 та йири (узунлиги 15-16 см, кенглиги 26-28 см) яхлит ёки қирқимли кунгирали барглр бўлади. Барг япроқлари қовун навига ва ташқи муҳитга қараб 12-15 см ли барг банди пояларда навбати билан жойлашади.

ГУЛИ

Қовун бир уйли, айри-айрилиб туради, жинсли ўсимликдир, баъзи икки жинсли ўсимликлар ҳам учрайди. Икки жинсли ўсимликларда оналик гуллари алоҳида, оталик гуллари эса гулшода ҳолида барг қўлиқларида пайда бўлади. Гултожи сариқ, бе

МЕВАСИ

ҚОВУН ШАКЛЛАРИ

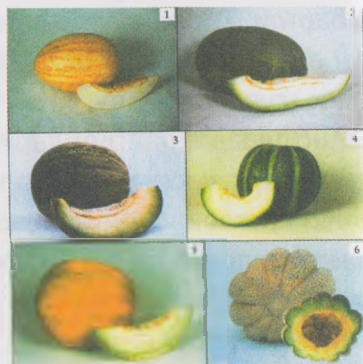
- 1-япалоқ;
- 2-думалоқ;
- 3-овалсимон;
- 4-элипссимон;
- 5-тухумсимон;
- 6-урчққсимон;
- 7-цилиндрсимон.

2-Расм. 1 Оналик гули,
2 оталик гули

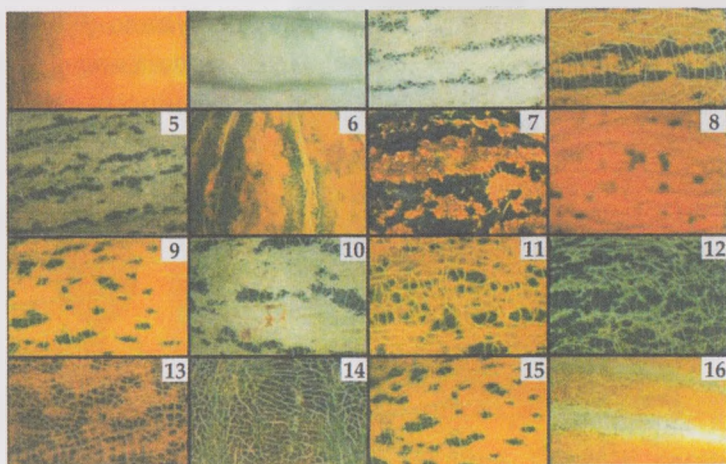
ҚОВУН СИРТИ

- 1-силлиқ;
- 2-ғадир-будур;
- 3-нотекис;
- 4-тилим-тилим;
- 5-ажинли;
- 6-чуқур тилим-тилим.

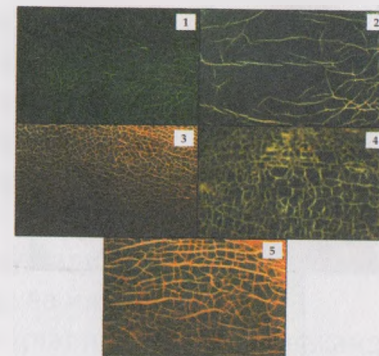
Қовун сиртидаги суратлар:

1-суратсиз, 2-бирламчи тор йўллар, 3-бирламчи тор узук узук йўллар, 4-қўш тор йўллар, 5-қўш тор узук йўллар, 6-кен қўш йўллар билан биргаликдаги тасмачалар, 7-қўш кенг, катта узук-узук йўллар, 8-кичик камёб доғлар, 9-йирик тўқ доғлар, 10-йирик камёб доғлар, 11-йирик тўқ доғлар, 12-йирик камёб доғлар, 13-йирик тўқ доғлар, 14-учламчи ранг, 15-йирик тўқ нуқтасимон доғлар, 16-йўлларсиз тасмачалар.

ҚОВУННИНГ ТҮРЛАНИШИ

- 1-майда ёриқлар;
- 2-йирик ёриқлар;
- 3-майда катакли тўр;
- 4-йирик катакли тўр;
- 5-дағал ғадир-будурсимон тўр.

ҚОВУН ЭТИНИНГ РАНГИ

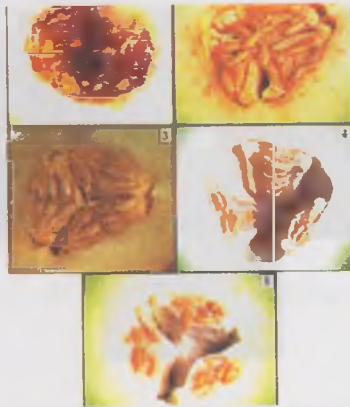
- 1-қизғиш;
- 2-оч қизғиш;
- 3-оқ;
- 4-яшил оқ;
- 5-яшил;
- 6-қаймоқ ранг;
- 7-қизил-қизғиш;
- 8-пушти.

УРУҒИ

Қовун уруғи ҳарорат +15 °C дан юқори бўлганда 5-7 кунда, 25-30 °C га етганда 48 соатда қийғос униб чиқади ва ҳарорат 40 °C дан ошганда эса уруғ унмайди.

Қовун уруғи тўқ сариқ, оқиш, оч қаймоқ рангли, чўзиқ ва ёпиқ овал шаклда, майда-йирик бўлиб, узунлиги 14-28 мм, 1000 донга уруғ оғирлиги 40-80 г Уруғ унувчанлиги 8-10 йил сақланиши мумкин.

Camel Xorot
res markazi
Inv. br 33329

Уруғдон шакли ва жойлашиши
 1-оқиб тушадиган;
 2-қуруқ, бирикиб кетмаган;
 3-қуруқ, бириккан;
 4-қуруқ, ички томондан очик
 5-кубоклашган.

Қовун уруғининг шакли:

- 1- майда;
- 2- ўрта;
- 3- йирик;
- 4- олма уруғсимон;
- 5- тор учли тухумсимон;
- 6- кенг учли тухумсимон;
- 7- наштарсимон.

ҚОВУН КЛАССИФИКАЦИЯСИ

Қовун *cucumis melo* L туркумига мансуб ўсимлик. А. Филов таклиф этган классификациясига кўра, *C. melo* L туркумига кенжа турга бўлинади.

Маданий қовунлар:

- 1. Ўрта Осиё қовунлари.
- 2. Кичик Осиё қовунлари.
- 3. Европа қовунлари.
- 4. Илонсимон қовунлар.
- 5. Хитой қовунлари.
- 6. Ярим маданий қовунлар.

7. Маданийлаштирилмаган қовунлар.

Ўзбекистонда ва Ўрта Осиёдаги бошқа республикаларда, қовунлар ўз навбатида яна беш хилга бўлинади:

- 1. Қандалаклар – эртапишар, мевалари ўртача ширин, мева вақтида майда.
- 2. Яримшоқ ёзги қовунлар – ўртапишар, меваси серқанд, мева шаклда, ўртача қаттиқликда ва йирик.
- 3. Ўти қаттиқ ёзги қовунлар – ўртапишар, меваси серқанд, мева карсиллайди, чўзинчоқ шаклда, унчалик йирик эмас.
- 4. Қуати қовунлар – кечпишар, меваси узоқ сақлашга қараганда проқли, йирик, тухумсимон, серқанд.
- 5. Қишки қовунлар – кечпишар, меваси жуда узоқ вақт (яна) сақланади, сақлаш вақтида етилади, йирик, чўзинчоқ шаклда, ширадорлиги ўртача.

Ўзбекистонда тарқалган қовун турларининг ўсиш даври, мевасининг вазни ва сифати

Тур	Мева етилиш кун	Вазни, г	Қанд миқдори, %	Консистенцияси
Қандалак	55-65 75-80	0,3-1,0 1,4-5,0	5-6 7-10	серсув юмшоқ
Амири	67-70 80-90	1.0-2.5 3.0-8.0	8-13 8-15	юмшоқ карсилдоқ
Кассаба	70-75 95-105	1.0-2.0 2.0-2.5	7-13 8-16	сершира майин
Тард	85-100 90-120	2.5-3.5 5.0-10.0	9-11 10-12	тиғиз

Қовун навлари

Маҳаллий сариқ ҳандалар

Эртапишар нав, ўсиш даври 60-65 кун. Палаги ўрта. Барги буйраксимон, ўрта ҳажмли. Меваси шарсимон, юзаси бир оз тилим, ранги сариқ, вазни 0,8-2,0 кг, пўсти юмшоқ. Эти сарғиш, ўрта қалинликдаги қанд моддаси микдори 6,1-7,8%. Ҳосилдорлиги 14-25 т/га. Ташишга чидамлилиги ва сақланувчанлиги ёмон.

Кўк каллапўш.

Эртапишар нав, ўсиш даври 70-75 кун. Палаги ўрта. Барги буйраксимон, ўрта ҳажмли. Меваси кенг думалоқсимон ёки япалоқсимон, вазни 3,0-3,5 кг, юзаси бир оз ажинли, ранги қорам, қизил сариқ рангли, тўри қис-тилим-тилим, оқиш-яшил рангли, тўри кам, пўсти қаттиқ. Эти оқ, қалин, ширали, эрув-оқ, қалин, тиғиз, тотли. Таркибидаги қанд моддаси микдори 6,2-8,6%. Ҳосилдорлиги 20 т/га. Ташишга чидамлилиги ва сақланувчанлиги ёмон.

Кичкинтой.

Эрта-ўртапишар нав, ўсиш даври 75-80 кун. Палаги бақувват, сершоҳ. Барги қалин, тўқ яшил рангли, буйраксимон, ўрта ҳажмли. Меваси шарсимон, вазни 0,8-1,2 кг, юзаси тилим, ранги сариқ, вазни 0,8-2,0 кг, пўсти текис, сариқ рангли, тўлиқ юмшоқ. Эти сарғиш, ўрта қалинликдаги қанд моддаси микдори 14,4%. Ҳосилдорлиги 19-22 т/га. Ташишга чидамлилиги ва сақланувчанлиги ёмон.

Оби-новвот.

Ўртапишар нав, ўсиш даври 70-78 кун. Палаги ўрта. Барги буйраксимон, ўрта ҳажмли. Меваси кенг думалоқсимон ёки думалоқсимон, вазни 3,0-3,5 кг, юзаси бир оз ажинли, ранги қорам, қизил сариқ рангли, тўри қис-тилим-тилим, оқиш-яшил рангли, тўри кам, пўсти қаттиқ. Эти оқ, қалин, ширали, эрув-оқ, қалин, тиғиз, тотли. Таркибидаги қанд моддаси микдори 9,3%. Ҳосилдорлиги 18-25 т/га. Ташишга чидамлилиги ва сақланувчанлиги ёмон.

Кўктинни-1087. Ўртапишар нав, ўсиш даври 80-85 кун. Палаги узун, барги буйраксимон, цилиндрсимон, вазни 3,5-6,0 кг, юзаси силлиқ, тўсти қизил, оч яшил рангли, ўрта катаклича, қалли кам толали, кам дағал, пўсти қаттиқ. Эти оқ, қалин, кам тарали, ширин, лин, карсиллайдиган, ширинлиги таркибидаги қанд моддаси миқдори 8-11%. Ҳосилдорлиги 22-26 т/га. Ташишга чидамлиги яхши. Сақланувчанлиги ўрта.

Оқ уруғ-1137. Ўртапишар нав, ўсиш даври 80-88 кун. Палаги ўрта, барги буйраксимон, қирқилмаган. Меваси чўзинчоқ, вазни 4,0-7,0 кг, юзаси силлиқ, қовунга мевабанд қисми яшил ва юқори қисми салкам оқ тусли, пўсти қаттиқ. Эти оқ, қалин, кам тарали, кам карсиллайдиган, таркибидаги қанд моддаси миқдори 8,2-9,4%. Ҳосилдорлиги 25 т/га. Ташишга чидамлиги яхши. Сақланувчанлиги ўрта.

Шакарпалак-2580. Ўртапишар нав, ўсиш даври 80-90 кун. Палаги ўртача. Барги юмшак, юмшак-юраксимон, вазни 1,0-1,5 кг, юзаси силлиқ, мева банд.

ди томони бироз сегментлашган ва тўр билан қопланган сарғиш-яшил рангли, пўсти ўрта қалин. Эти оқ, қалин 7-8 см. Ярим карсиллама, сақлов даврида эти юмшоқ, серсув, эручан. Таркибидаги қанд моддаси миқдори 12-14%. Ҳосилдори 40-45 т/га.

ҚОВУН ВОҲАЛАРИ

Ўзбекистон қовуннинг *C. melo L.ssp. Riqidus Panq.* турини шаклланган қадимги Марказ ҳисобланади. Табиий иқлим ҳамда қовун ўстиришдаги ўзига хос агротехника усуллари қараб Ўзбекистонда қуйидаги қовунчилик худудлари маъмуриятларида тарқалган:

Шимолий ҳудуд (Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти). Хоразм воҳаси Марказий Осиёнинг текислиги қисмини қамраб олган кенг Турон музофотининг шимолий қисмида жойлашган. У Амударё қадимий дельтасининг қирғоғини эгаллаган. Унинг шарқий чегараси Тошқаса ясарган. Унинг тоғлиги бўлса, ғарбий сарҳади эса Туркменистон билан параланади.

Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти қовун асосан суғориладиган ва шўрланган (ювиладиган) ерларда ҳамда чўл минтақасининг ўтлоқи тупроқларида экинчилади.

Хоразм воҳаси – энг қадимий ва машҳур қовунчилик воҳаларидан бўлиб, қовуннинг нав таркиби, айниқса, қишқик навларга бойлиги билан ажралиб туради.

Хоразм воҳасида аввалдан ва ҳозирда етиштирилиб келинаётган навлар турли етилиш гуруҳларини намоён этаётган.

Ҳандалаклар. Оқ каллапўш, Замча, Оқ замча, Ола замча, Заами, Кўк замча, Қора замча, Сарик замча, Қизил замча, Туркман заами, Босқовун, Дуйнак, Маҳаллий сарик ҳандалаклар ва Ҳандалак Кўкча-14, Тарнак, Урганжи.

Иккинчи эти ёзги навлар. Амири, Аллака, Хоразм оқноввоти, Оқ гурвак, Ола гурвак, Босволди, Кўк гурвак, Қора гурвак, Мулласапо.

Қаттиқ эти ёзги навлар. Оқноввот, Оқсут, Олагеке, Ола тирок, Бажраман, Бекзоди, Бизота, Тарвуз қовун, Кўкча, Жийдагўл, Жийда апроқ, Туркман ич қизили, Нонгўшт, Тўрлама, Хитойи амири, Шакарпора, Ширинпўчоқ.

Кўзги қишки навлар. Оққош, Қишки оқпош, Маҳаллий қишки гулоби, Амударё, Саховат, Оқ гулоби, Олма гулоби, Олмурқаб, Заргалдоқ гулоби, Яшил эти гулоби, Чаржоу гулоби, Гулоби Хоразмий, Зар гулоби, Қора гулоби, Қизил гулоби.

Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти

Сарик гулоби, Шаббози гулоби, Бешак гулоби, Маҳаллий бешак, Қишки бешак, Шоббоз бешак, Шимбой бешак, Қизил бешак, Қиличбой бешак, Қўтир бешак, Турноввот бешак, Ҳамма бешак, Хива бешак, Хўжайли бешак, Ширин бешак, Бижир, Қишки бўриқовун, Гурлан, Етти қорақутир, Қариқиз, Маданий замон, Мулласапо, Наврўзбой, Турноввот, Тўёна, Туяқовун, Шакарпора, Шойиқовун.

Фарғона водийси (Андижон, Наманган, Фарғона вилояти)

Ўзбекистоннинг шарқий қисмида жойлашган Фарғона водийси Чотқол ва Фарғона тоғ тизмалари қовун бўз тупроқ, ўтлоқи, ботқоқи-ўтлоқи, шўрланман ва турли даражада шўрланган ерларда етиштирилади.

Фарғона водийсида шимолий, шарқий, марказий ва ғарбий мавзелари бўлиб, улар бир-биридан тупроқ-иқлим фарқланади.

Фарғона воҳасида етиштириладиган навлар таркиби етилиш муддатлари бўйича турличадир.

Ҳандалаклар. Оқ ҳандалак, Сарик ҳандалак, Қорақоғон Маҳаллий сарик ҳандалак, Печак ҳандалак, Тўр ҳандалак, Йирик ҳандалак, Бешак ҳандалак, Ҳандалак Кўкча-14, Чиллак ҳандалак, Чиллаки қовун.

Юмшоқ этли ёзги навлар. Бешуруғ, Босволди, Фарғона бўриқалласи, Маҳаллий ғурвак, Маҳаллий дахбеди, Деҳқонсевди, Жўрақанд, Индамас, Камолкал, Обиноввот, Пар-пошанга Тошлоқи-862, Эскичопон, Кўк этли.

Қаттиқ этли ёзги навлар. Оққовун-557, Фарғона оққовуни-557, Оқтумшуқ, Оқуруғ, Андижон оқуруғи, Олача, Ажинлар олача, Амири, Андархон, Арбакешка-1219, Сарик ассати-380, Сарғалдоқ Ассате, Барги-816, Бекзоди, Қора бекзоди, Бедоғон-131, Иирик мевали ичқизил, Туркман ичқизили, Канақовун, Гурскетди, Давлатбой, Заркокил, Ўзбек ичқизили, Сакамол-814, Кўкқовун, Маҳаллий кўкча, Кўкча-588, Сарикқовун, Олтин водий, Роҳат, Суюнчи-2, Хитойи амири, Оқ чок, Қизил қовун, Камолкал, Кўкча, Фарғона кўкчаси, Кўкчинни-1087, Фарғона кўкчинниси, Олачақовун, Олтин водий, Роҳат, Оқ парсилдоқ, Кўнғир-кўк парсилдоқ, Суюнчи-2, Хитойи, Оқ этли шакарпалак-554, Қизил этли шакарпалак-258, Ширали.

Кузги-қишки навлар. Оққош, Оққўл, Осма, Қоракўл, Олапўчоқ, Яшил гулоби, Кечки жўрақанд, Қора гулоби, Қоракўл пўчоқ-3744, Қариқиз, Қирқма, Олақирқма, Узунқирқма, Кўйбош-476, Наманган кўйбоши, Мингбулоқ, Сарик умрбоқий-3748, Сертўр, Тўёна, Умрбоқий-3748, Хўкизкалла-3848.

Марказий ҳудуд (Жиззах, Сирдарё, Тошкент вилоятлари) Қовун шўрланмаган ва турли даражада шўрланган: Тошкент воҳаси Ўзбекистоннинг шимоли-шарқий қисминда эгаллаган. Шимолда Туркистон тоғ тизмаси, шарқда Чотқоғон тоғ тизмалари силсиласи, шимоли-ғарбда эса Қизилкум чўли билан чегараланган.

Қовун эки кам даражада шўрланган оддий бўз, оч гулоб ва ўтлоқи-бўз тупроқларда етиштирилади.

Тошкент воҳасида тарқалган навлар турли етилиш гуруҳларини намоён этади.

Ҳандалак. Оқ каллапўш, Гулсар, Заами, Кўкча, Маҳаллий сарик ҳандалак, Ҳандалак Кўкча-14, Кичкинтой.

Юмшоқ этли ёзги навлар. Босволди, Бухарка-944, Доғонери, Маҳаллий ғурвак, Зарчопон F1, Сарикқовун, Тошкент-862, Чиллаки, Обиноввот, Жўра қанд.

Қаттиқ этли ёзги навлар. Оқпар, Тошкент оққовуни, Оққовун-557, Оқуруғ-1157, Амири, Арбакешка-1219, Ассавуни, Байтиқўргон-424, Барги-816, Бекзоди, Қора бекзоди, Қоранинази, Гулқовун, Давлатбой, Жўрақанд, Дутма, Ўзбек ичқизили, Сакамол-814, Кўкқовун, Маҳаллий кўкча, Кўкча-588, Сарикқовун, Олтин водий, Роҳат, Суюнчи-2, Хитойи амири, Оқ чок, Қизил қовун, Камолкал, Кўкча, Фарғона кўкчаси, Кўкчинни-1087, Фарғона кўкчинниси, Олачақовун, Олтин водий, Роҳат, Оқ парсилдоқ, Кўнғир-кўк парсилдоқ, Суюнчи-2, Хитойи, Оқ этли шакарпалак-554, Қизил этли шакарпалак-258, Ширали.

Кузги қишки навлар. Олапўчоқ, Осма, Бижир, Зарғал-пўчоқ, Яшил гулоби, Кўк этли гулоби, Сарик гулоби, Қоракўл, Қоракўл пўчоқ-3744, Кўйбош-476, Қирқма, Тошқовун, Тўёна, Умрбоқий-3748.

Зарафшон воҳаси (Бухоро, Самарқанд, Навоий вилоятлари) Қовун шўрланмаган ва турли даражада шўрланган: Зарафшон воҳаси қовун навларининг таркибида тарқалган навлар тезпишарлиги бўйича турли гуруҳларни намоён этади.

Қовунчилик асосан йирик аҳоли қўрғонларида, саноат зоналари ва темир йўл станцияларига яқин ҳудудларда тарқалган. Зарафшон воҳаси қовун навларининг таркибида тарқалган навлар тезпишарлиги бўйича турли гуруҳларни намоён этади.

Ҳандалак. Замча, Маҳаллий бўриқалла, Кўк каллапўш Самарқанд маҳаллий ҳандалаги, Ҳандалак кўкча-14, Маҳаллий сариқ ҳандалак.

Юмшоқ этли ёзги навлар. Оқновот, Оқзоғора, Яшил этли зоғора, Оқ этли зоғора, Когон зоғораси, Кўлөзи зоғораси, Оқ бўриқалла, Кўк бўриқалла, Кўлөзи бўриқалла, Магаски бўриқалла, Сариқ бўриқалла, Маҳаллий оқ этли босволди, Дониёри, Эртаги кўтир, Обиноввот, Маҳаллий Самарқанд обиноввоти, Маҳаллий оқ этли тошлоқи, Тошлоқи-862 ва Шофиркони.

Қаттиқ этли ёзги навлар. Олача, Маҳаллий оққовун, Амири, Оқ амири, Яшил этли амири, Майда мевали амири, Барг Бекзоди, Лонда бекзоди, Вахарман, Маҳаллий даҳбеди, Оқ этли зармитон, Қизил этли зармитон, Йирик мевали ички зил, Кўк тинни-1087, Кўкча-588, Кулихуштари, Олтин водий, Роҳат, Маҳаллий шакарпалак, Шерози.

Кузги-қишки навлар. Арконий, Оқ этли гулоби, Жўжабурн гулоби, Зарғалдоқ гулоби, Яшил гулоби, Зар гулоби, Ку Чоржўй гулобиси, Лонда кўк гулобиси, Қора гулоби, Сари гулоби, Қалайсан, Маҳаллий қорақанд, Бухоро қорақанди Қорақўл, Қорақанд, Маҳаллий қорақош, Қариқиз, Қандхон Кўйбош-476, Оқ этли кўйбош, Лонда кўйбош, Кечки кўтир, Магаски, Мафтоби, Темиртирноқ, Тўёна, Маҳаллий оқ этли умрбоқий, Хўжамурот, Ҳасани.

Жанубий ҳудуд. Қовунчиликнинг жанубий воҳаси республиканинг жанубий ва жануби-ғарбий қисмини эгаллаган бўлиб, Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларини ўз ичига олади.

Қовун бўз ва ўтлоқи тупроқларда, нафақат суғорилади, балки лалми ерларда ҳам етиштирилади.

Жанубий ҳудуд қовунчиликнинг нав таркиби хилма-хил

бўлиб, лекин ўзининг ажойиб навлари кўп эмас.

Ҳандалак. Оқ каллапўш, Кўк каллапўш, Қорақош, Қорақошқа, Самарқанд сариқ ҳандалаги, Ҳандалак Кўкча-14, Маҳаллий сариқ ҳандалак.

Юмшоқ этли ёзги навлар. Босволди, Бўриқалла, Маҳаллий даҳбеди, Зарчопон F1, Қора бекзоди, Маҳаллий Самарқанд Обиноввоти, Тошлоқи-862.

Қаттиқ этли ёзги навлар. Оқновот, Самарқанд оқновоти, Оқ уруғ, Оқлар, Арбакешка-1219, Амири, Байтқўрғон-421, Дониёри, Зармитон, Кўкча-588, Кули хуштари, Олтин водий, Шофиркони, Роҳат, Урганжи, Шакарпалак-554, Шерози.

Кузги-қишки навлар. Ола пўчоқ, Аркони, Гулоби жўжабурн, Яшил гулоби, Зарғалдоқ гулоби, Самарқанд гулобиси, Зар гулоби, Кўк гулоби, Гурлан, Қалайсан, Маҳаллий қорақанд, Кўйбош-476, Тириш, Тўёна, Умрбоқий-3748, Ҳасани.

1 ҚОВУН ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Уруғларни экишга тайёрлаш. Қовун етиштиришда юқори тонфа ва синфларга мансуб бўлиб, навдорлиги 99% ва турмушқилиги 90-95% дан кам бўлмаган уруғ экилади.

Уруғлар экишдан олдин ош тузининг 5% эритмасида бўк-оқиб иритилади. Натижада уруғларнинг тўқ ва йирик фракциялари сув остига чўкиб, майда ва пуч уруғлар сув бетига олиниб чиқади. Сув остида қолган уруғлар олиниб тоза сув-чиқиб, нами қочгунча қуритилади. Уруғларни +40-50 °С ҳароратида 3-4 соат қиздириб олинса, уруғларнинг касалликларга чидамлилиги ошиши билан бир қаторда оналик уруғлар кўпайиб ҳосилдорликнинг ошишига ижобий таъсир урсатади.

Уруғларнинг униб чиқиш қобилиятини ошириш учун экиш олдидан уларни рухнинг 1% ли эритмасида 12 соат ивтиб олинса, ҳосилдорликни 13-14% га, уруғ чиқишини 8,7% ошириши илмий исботланган.

Кўчат етиштириш қовунни кўчати орқали етиштириш эрта ҳосил олиш омилidir.

Республика марказий қисмидаги вилоятларда қовун уруғларини махсус плёнка халтачаларга экиш 1-10 мартда бошланади. Жанубий вилоятларда 10-15 кун олдин, шимол-ғарбий вилоятларда эса 10-15 кун кеч бажарилади. Кўчатларни махсус кўчатхоналарда тайёрланади. Иссиқхоналар йўқ ҳудудларда кўчатларни етиштириш учун чуқурлиги 0,8 м, кенлиги 1,0-1,2 м ва узунлиги ихтиёрий равишда хандақлар қазилади. Хандақларга 15-20 см қалинликда чиримаган гунонинг устига 20 см қалинликда эланган тупроқ солинади ва полиэтилен плёнка тортилиб, ҳар 10x10 см ораликда тешиклар қилинади.

Қовун кўчатини етиштиришда плёнка халтачалар ҳажми 10x10 см бўлиб, уларга 40% гўнг + 40% тупроқ + 20% ёғоч қоғоши қипиғи аралашмаси ёки биогумус солинади. Сўнгги ёғоч қоғошлар яхшилаб намлаб суғорилади ва 2-3 донадан биёри кун ивтилган уруғлар ташланиб, устидан 2 см қалинликда чиринди солинади.

3-Расм. Қовунни кўчатидан етиштириш

Сўнгги кўчатлар кўйилган хандақлар устига симдан тайёрланган ёғоч қоғош қадаб чиқилади ва полиэтилен плёнка билан қопланади. Иссиқликни сақлаш учун 2 қаватли термос шаклидаги плёнка устига тушамалар ёпиш мумкин. Плёнка қопламаларини таътига техника хавфсизлиги чораларига амал қилишда эриткич мосламалари ёки электр иситкичлар қўйиб экишни кам мумкин.

Уруғ устига чиққунча ҳарорат кундузи +23-25 °С даража, кечаси +16-18 °С даража, уруғ униб чиққандан сўнг ҳарорат +20 °С даража илиқ бўлиши керак. Бунда ўсимлик бақувлат бўлиб ўсади. Уруғлар униб чиққандан сўнг 3-4 кунлик кўчатлар 2 донадан қолдирилиб ягана қилинади.

Кўчат устириллаётган жараёнда 2 марта минерал ўғитлар эритмаси билан озиқлантирилади. Биринчи озиқлантириш 2-3 та чинбарг ҳосил бўлганда 10 л +18-20 °С ли сувга 5-6 г азотли, 8-10 г фосфорли, 5-10 г калийли маъдан ўғитлари аралаштирилиб ёки Кристалон N18 P18 K18 10 л. сувга 10 гр. ҳисобида солинади. Орадан 10-12 кун ўтгач, юқорида таъкидланган ўғитлар миқдорини 2 марта кўпроқ кўшган ҳолда ёки Кристалон N20 P20 K20 10 л. сувга 10 г ҳисобида иккинчи марта озиқлантирилади.

Орадан далага экишга бир ҳафта қолганда кўчатхона дар-дарадан олиниб, ўсимликлар ташқи муҳитга чиниқтириб бо-линади.

Ер танлаш. Ўзбекистоннинг барча тупроқлари қовун етириш учун яроқли. Қовун ўсимлиги қуёш нури ҳамиша ту-либ турадиган, унумдор енгил қумоқ бўз тупроқли ерларда яхши ўсиб, сифати юқори ҳосил беради ва фузариоз сўлиш касаллигига кам чалинади. Ўтлоқли ерларда қовун экини юл ҳосил бермайди.

Адмашлаб экиш. Қовун экини учун энг яхши ўтмишдош кун бу галла ва бедадир. Эскидан ўзлаштирилган ерларда қовун экини қарам, сабзи, маккажўхори ва шолидан кейин

экилса фузариоз сўлиш касаллигига кам чалинади ва ҳосилдорлик ошади. Бир далага қовун 1-2 йил экилгандан кейин ерга 5-7 йилдан сўнг қайта экиш мумкин.

Қовунчиликда ерни экишга тайёрлаш кейинги барча технологик чора-тадбирларнинг яхши наф беришини таъминловчи муҳим шартдир. Кузда 35 см чуқурликкача шудр қилинади. Ерни ҳайдаш олдидан маъдан ва органик ўғитлар берилади.

4-Расм. Қовун экишдан олдин ерни тайёрлаш

Баҳорда тупроқда намни сақлаб қолиш учун дала тиш бороналар билан бороналанади, экиш олдидан эса чизиланади.

Қовун эрта муддатларда экилганда ерни баҳорда қайта ҳайдашнинг ҳожати йўқ. Экинлар кечки муддатларда экилганда ерни қайта ҳайдаш зарур. Бунда тупроқни ағдармасд туриб, 22 см чуқурликда ҳайдаб чиқилади.

■ ЭКИШ МУДДАТИ ВА СХЕМАСИ

Қовун экини уруғининг униб чиқиши экиш муддатидан тини тўғри белгилашга боғлиқ. Ўзбекистоннинг марказий вилоятларида қовуннинг эртачи навлари 15 апрелдан 15 майгача, ўртагиси 20 апрелдан 10 майгача, кечкиси 15 майдан 10 июнгача; жанубий вилоятларда эртаги навлар 10 апрелдан

уртагиси 10-20 апрелда, кечкилари эса 10-20 июнда экилади. Шимолий вилоятларда эртачи қовунни 20 апрелгача, қатгисини 25 апрелдан 10 майгача, кечкисини 20-30 майда экиш лозим.

Қовун уругини ер ҳарорати +14-16 °С га етганда экиш-киришилади. Қатор ораларига 210-270 см ли кенг эгат қилинади. Бундай эгатлар қовун экилган қатор ораларини қопариш вақтида турт гилдиракли тракторларни ишлатишга жон беради. Экиш шакли қовун нави ва шароитга қараб (170+70):2x70см, (270+90):2x70см, уруғлар 3-6 см чуқурликка қўйилади, 1 га ерга қўлда экилганда уруғ ҳажмига қараб 2,5-3 кг, қаторларга экадиган сеялка билан экишда 5-6 кг уруғ талабланади.

5-Расм. Қовунни уругидан экиш жараёни

Парваришлаш. Парваришлаш ўсимликларни яганалаш, роқни юмшатиш, экинни озиқлантириш, чопиқ қилиш, юриш, палакларни тўғрилаш, бегона ўтлар ва зараркудаларга қарши курашишни ўз ичига олади.

Яганалаш икки босқичда: биринчиси ўсимлик чинбарг қилганда ва иккинчиси биринчи чопиқ вақтида ўтказилади. Ниҳоллар ялпи униб чиқиши билан бир қаторда ораларни юмшатишга киришилади.

6-Расм. Қовун экилган майдонларда биринчи агротехника тадбирлар.

Ниҳоллар униб чиққач 20-25 кун ўтказилиб, иккита-уч чинбарг пайдо бўлганидан кейин экин биринчи марта чинбарг пиқ қилинади, сув берилади, озиклантирилади. Иккинчи чинбарг биринчисидан 25-30 кундан кейин ўтказилади. Ўсиш даврида қатор оралари 4-5 марта культивация қилинади, палаклари пуштага тўғрилаб турилади.

Суғориш. Қовун илдизлари жуда кучли ўсиб тупроқни 3, ҳатто 5 метр чуқурликдаги қатламигача таралади, диаметри эса 8-10 м га боради. Шунинг учун ҳам қовун қурғоқчиликка ўта чидамлилиги билан бошқа экинлардан ажралиб туради. Чунки уларда илдиз тукчаларнинг сўриш кучи юқори бўлиб тупроқ унча нам бўлмаса ҳам мавжуд намдан фойдаланиш қобилиятига эга. Шу сабабли қовун экини сув буғлантирмайдиган барг шапалоғининг катталигига қарамай, Марказий Осиёнинг лалми ерларида бемалол ўсиб, дурустгина ҳосил бераверади. Қурғоқчиликка чидамлилиги жиҳатдан қовун тарвуздан кейинги ўринда туради.

7-Рисм. Қовун экилган майдонларни суғориш агротехникаси.

Қовун экинлари қурғоқчиликка жуда чидамли бўлишига қарамай, Ўзбекистон шароитида уларни суғориб парвариш керак. Бироқ ҳаддан ташқари сернам тупроқ қовун экинга салбий таъсир этади. Сернам тупроқда мевадаги қанд миқдори камайди, мева майдалашиб ҳар хил замбуруғ касалликларига, жумладан, фузариоз сўлиш касалига чалинади.

Қовуннинг суғориш вақтини тўғри белгилаш учун тупроқ ылғини ҳам эътибор бериш лозим бўлиб, бунда ҳайдалма тупроқнинг устидаги нам сиғими гулга киргунча 55%, ундан келтирилган 65% бўлиши керак.

Ўзбекистоннинг кўпчилик туманларида қовун экинни суғориладиган ерга экилади. Бўз тупроқли ерларда ўсиш даврида экинларнинг ҳар гал гектарига 400-500 м³ ҳисобида 8-9 марта суғориш кифоя. Сизот суви юза жойлашган ерларда эса бўз тупроқли ерларга қараганда камроқ, 4-5 марта суғорилади.

Ўсиш даврида қовун экинларини сув билан бир текис

таъминлаш ҳосилни ошириш гаровидир.

Майсалар кўрингандан кейин биринчи чопиққа қадар экинлар 1-2 марта суғорилади. Биринчи чопиқ тугаллангандан кейин экин 20-25 кунгача сувдан қантарилади. Бу даврда ўсимлик илдизининг чуқурроқ таралишига зўр беради. Чопиқда илдизи кесилган бегона ўтлар тезроқ қурийдими, ниҳоят полизнинг найчалаши – мева тугиши тезлашади. Ноябрьдаги сув иккинчи чопиқ олдидан берилади.

Шундан кейин қовун ҳосил тўплашга киришади ва уларнинг сувга талаби ошади. Бинобарин, бу даврда полиҳар 10-12 кунда суғориб туриш керак. Қовун пиша бошлаши билан сув камроқ берилади. Ҳосил етилганда суғориш татилади, акс ҳолда қанд моддаси камайиб, узоқ сақлаб ярамай қолади.

Ўғитлаш. Қовундан юқори ҳосил олиш учун гектарга 225 кг азот, 225 кг фосфор ва 150 кг калий, органик ўғитлардан гектарига 25 тонна солинади. Йиллик меъёрга нисбатан органик ва калийли ўғитларнинг ҳаммаси, фосфорнинг 70-75% и асосий шудгорга солинади. Фосфорли ўғитнинг қолган 25-30% ва азотнинг 50% и экин олдидан берилган азотли ўғитнинг 50% экинлар уч-тўрт барг чиқарганидан кейин эгатларга 10-12 см чуқурликка солинади.

Ўсимликларни микроэлементлар билан озиқлантириш ҳосилдорликнинг (15,7-43,0%), кўтарилишига сабаб бўлади. Микроэлементлар таъсирида физиологик жараён яхшиланади, палаклардаги мевалар сони ортади, қовунлар йиритилади, ҳосилдорлик ортади. Ўсимликлар кучли тарраб этиши, барглارнинг йириклиги ва уларнинг ҳаётчанлик кучайганлиги сабабли, ўсимликларнинг фузариоз (сўл касаллигига чидамлилиги ортади. Микроэлементларни ўсимликларга 2 марта таъсир эттирилиши жуда фойдалидир.

ичинчи марта уруғлар 12 соат давомида микроэлементлар
масида вритилади. Иккинчи марта ўсимликлар гуллаёт-
қанда микроэлементлар эритмаси пуркалади.

уруғларни ивйтишда 0,25-0,5%, ўсимликларга пуркашда
0,5% ли микроэлементлар эритмаси энг яхши концентра-
исобланади.

КАСАЛЛИК ВА ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ ВА УЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШ

Ўзбекистонда кўп учрайдиган энг кўп зарар келтира-
ув қовун касалликлари ризоктониози, фузариоз сўлиш,
шудринг ва бошқалар, зараркунандалардан қовун майса
раси ва қовун пашшаси, полиз шираси, ўргимчаккана,
қовун кўккўрт тунлами кабилардир.

Қовуннинг касалликларга чидамли навлари

Ун-шудринг касаллиги. Касалликда барглarning икки томонида ҳам оқ, сарғиш-қўнғир ёки қизғиш-кулранг, юпқа ғубор ҳосил бўлади, кейинроқ барглар сарғаяди, қўнғир тус олади ва қурийди. Ғубор баъзан ўсимлик пояси ва барг бандларида, кам ҳолларда меваларда учрайди. Замбуруғ ўсимлик қолдиқлари ва бегона ўтларда қишлайди. Ун-шудринг қовун ҳосилини далада 36-64% камайтириши мумкин.

Агротехникаси. Алмашлаб экиш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, кўллатиб суғормаслик. Кимёвий кураш – салланган ўсимликларга таъсир этувчи моддаси (Мандицеб+металаксил М) Ридомил голд МЦ 68% -2,5 кг/га, (Пенназол) Топаз 10% к.э.-0,25 л/га, Энто паз экстра 10% к.э.-0,2 л/га, (Пропинеб) Антракол 70% н.кук. -2,0 кг/га ва бошқа фунгицидларни пуркаш таъсия этилади.

Қовунда кўп учрайдиган энг кўп зарар келтиради қовун зараркунандалардан қовун майса, пашша ва қовун пашшаси, полиз шираси, ўргимчаккана, кемирувчи кўк курт тунлами кабилардир.

Ўсимлик битлари (ширалар). Қовун ўсимлигида битларнинг бир неча

тумлари мавжуд бўлиб, айрим йиллари ҳосилдорликни 50% гача камайтириши мумкин.

Кураш чоралари. Агротехник – алмашлаб экиш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, кўллатиб суғормаслик.

Биологик. Олтинкўзнинг 3-4 кунлик тухумини зараркунандалар миқдорига қараб 1:10, 1:5 нисбатда чиқариш.

Кимёвий усул. (ацетамиприд) моспилан 20% н.кук, камифос 70% н.кук, нестор 20% н.кук– 0,15 л/га; (малатион) карбофос 57% эм.к.фуфанон – 1,2 л/га ва бошқа рухсат этилган инсектицидларнинг бирортаси билан ишлов берилади.

Кўк курт тунлам – *agrotis segetum den.et shif.* Ушбу тунлам қовуннинг беш ниҳоллик пайтида поя бандини илдиз бўғзидан қиришиб зарар келтиради. Республикамиз шароитида ҳамма қовунда учрайди. Кузги тунлам эрта баҳорда эртачи экинлар, август-сентябрь ойларида эса кечки экинлар, жумладан, қовун инкилларини зарарлайди.

Кураш чоралари. Кузги шудгор ва ўсимликнинг ўсиш бандларида юқори агротехника ишларини амалга ошириш. Биологик кураш. Кузги тунламининг жинсий феромонидан фойдаланиб, ҳар бир пайкалда унинг ривожланиш даражасини белгилаб трихаграмма кушандаси тарқатилади.

Киёвий кураш. Полиз экинлари ҳар бир м² да 1-2 тадан ортиқ кузги тунлам личинкаси аниқланганда амалга оширилади. Бунинг учун пиретроид инсектицидлар, айниқса, децис (0,7 л/га) трактор ёрдамида пуркаб, кетидан культивация ўтказиш ёки сув бериш яхши натижа беради. Иссиқхоналарда кўчат остига тайёр эритма ни 100-150 мл. қўйиб чиқиш зарур.

Оққанот. Иссиқхона оққаноти (*trialeurodesvatorariorum*) Ўзбекистонда оққанотнинг 2 тури кенг тарқалган. Қовун, тарвуз, қовоқ ва бошқа экинларни жиддий зарарлайди.

Кураш чоралари. Агротехник: Алмашлаб экиш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, қўллатиб суғормаслик. Механик. Оққанот сонини камайтириш мақсудида сариқ экранлардан фойдаланиш. Биологик. Энкарзия, паразитини 1:20, 1:10, 1:5 нисбатда қўллаш.

Кимёвий кураш: агарда оққанотларнинг миқдори кўп бўлганда қўйдаги препаратлардан бирини қўллаш тавсия этилади: (Бупрофезин) (аппловуд, саффауд апплауд 25% н.кук. – 0,5 кг/га; (пирипроксифен) адмирал 10% эм.к. – 0,5 кг/га; (ацетамиприд) комилот, нестер, энтоспилян, моспилян 20% н.к. – 0,3 кг/га; (имидаклоприд) багира, вулкан, коман 20% н.к. – 0,3-0,4 л/га; препаратларнинг бирининг ўсиш даврида оналик гули, тугунча ҳамда мевалар рортаси билан ишлов бериш тавсия этилади.

Ўргимчанкана (*tetranychis urticae* koch)

Ўргимчанкана ҳаммасур зарарида қовунларни, у 250 дан ортиқ ўсимликларни зарарлаб, қовунларнинг 50% га яқинини йўқотиши мумкин. Зарарқунанда мева ўсиш қийинчилигининг ширасини ўзи эбдилади. Вақтида кураш чоралари ўтказилмаса барглари қуриб қолди ва ўсимлик кетди. Ўргимчанканинг сатталиги 0,3-0,6 мм ниқадди. Личинкасида 3 жуфт, нимфа ва иматоларида 4 жуфт оёқлари ниқадди. Камаларнинг ривожланиши ва ҳар 12 кунда ўтса, кузда ва баҳорда 19 кунгача давом этиди. Бир йилда 18-20 марта насл беради (Успенский, 1970). Қовун ва тарвузларни иссиқхоналар, парникларда ўсимлик қолдиқларида явва-якка ҳолда ёки тўп-тўп бўлиб қишлайди.

Кимёвий кураш: омайт, 57% к.эм. – 1,5 л/га (етук зотига, личинкасига); ниссоран, 10% н.кук. – 0,1 кг/га (тухумига); ор-дида сариқ экранлардан фойдаланиш. Биологик. Энкарзия, паразитини 1:20, 1:10, 1:5 нисбатда қўллаш.

Кимёвий кураш: агарда оққанотларнинг миқдори кўп бўлганда қўйдаги препаратлардан бирини қўллаш тавсия этилади: (Бупрофезин) (аппловуд, саффауд апплауд 25% н.кук. – 0,5 кг/га; (пирипроксифен) адмирал 10% эм.к. – 0,5 кг/га; (ацетамиприд) комилот, нестер, энтоспилян, моспилян 20% н.к. – 0,3 кг/га; (имидаклоприд) багира, вулкан, коман 20% н.к. – 0,3-0,4 л/га; препаратларнинг бирининг ўсиш даврида оналик гули, тугунча ҳамда мевалар рортаси билан ишлов бериш тавсия этилади.

Қовун пашшаси (*miopardalis pardalina*) Қовун пашшаси май ойининг иккинчи декадасидан уча бошлаб, она пашшалар қишлоқдан чиққандан сўнг 3-4 кунда фан, оталаниб туҳум қўяди. Республикамиз шароитида 20% н.к. – 0,3 кг/га; (имидаклоприд) багира, вулкан, коман 20% н.к. – 0,3-0,4 л/га; препаратларнинг бирининг ўсиш даврида оналик гули, тугунча ҳамда мевалар рортаси билан ишлов бериш тавсия этилади.

ичига кириб зарарлаши натижасида, олинадиган ҳосил истеъмолга яроқсиз ҳолга келади. Полиз меваларининг қовун пашшаси билан зарарланганлигини ташқи кўринишидан аниқлаш қийин. Мева ичидаги личинкаларга қарши кимёвий кураш ўтказиш самара бермаслигини ҳисобга олган ҳолда, пашшаларга қарши курашни олиб бориш зарур.

Агротехникаси. Ўсимлик қолдиқларидан тозалаш, чуқур шудгор қилиш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, кеч кузда суғориш ва ерларни яхоблаш, пашша кузатилган далаларга қовунни қайта экмаслик тавсия этилади.

Кимёвий кураш. Биринчи ишловни ўсимликнинг пашша давридан бошлаб, 3-4 марта пуркалади. Препаратларидан: Карбофос 50% к.э – 2 кг/га, Фуфанон 57% к.э – 1 кг/га, Пилигрим 24,7% к.э – 0,2 кг/га, Нестор 20% н.кук – 0,3 кг/га, Энджео 24,7% сус.к.-0,3л/га меъёрида алмашлаб пуркаш тавсия этилади. Препаратларнинг бирортасини 300 литр суяралаштириб ишлов бериш тавсия қилинади.

Кимёвий ишлов берилган далаларга 2-3 кун ўтказиш ўсимликни стрессдан чиқариш ва ривожланишини яхшилаштириш учун таркибида гумин, фульво, гиббереллин

ва микродалар комплекси (N,P,K) микроэлементлар таркибидан бир ўсимликларнинг ўсишини бошқарувчи препаратларнинг бирортаси билан ишлов бериш тавсия этилади.

ЎСИМЛИКНИ ЙИГИШ

Қовун ҳосили пишиб етилганларини танлаб-танлаб иккинчи марта йигиб олинади. Кечки муддатда экилган кечки навлар аса бир марта йигиштириб олинади ва узоқ муддат сақлаш учун, далада узилгандан кейин 3-4 кун қуёшда тоблаб, сунгра эмборхоналарга жойланади. Ҳар 15-20 кунда қовун ўсимлар ҳолати қараб борилади.

Рисм. Қовунни техника ёрдамида йигиштириш

ЛАЛМИ ЕРЛАРДА ҚОВУН ЕТИШТИРИШ

Ўзбекистон шароитида лалмикор ерларда қовуннинг ҳосилдорлигини ерда куз-қиш ва баҳор ойларида тушган намликдор белгилайди. Шунинг учун бу ерда қовун агротехникасида асосий эътибор тупроқда кўп намликни тўплаш ва уни тўла сақлаб қолишга қаратилиши керак.

Лалми полизчиликда ерни тўғри танлаш жуда катта аҳамиятга эга.

Бунда паст-текисликлардаги эриган қор ва ёмғир сувлари тўпланадиган, шунингдек, ёзда тупроқ намлиги жанубий қияликларга қараганда 1,5-2,0% юқори бўладиган шимолий ва шимолий-ғарбий қияликлардаги ерлар энг яхши ҳисобланади.

Полиз экинлари экиш учун кўп йиллик бегона ўтлар (какра, янтоқ, тухумак) тозаланган майдонлар танланади. Бундай далалар, албатта, ғалла-дон экинларидан бўш қолган далалар бўлади. Ерни экишга тайёрлаш кузда 20-22 октябрда чуқурликда шудгорлаш ва баҳорда экин экиш олдидан қайта ҳайдаш ва бир вақтда мола босишдан иборат. Лалми полизчиликда экиш муддатини тўғри белгилаш катта аҳамиятга эга. Экиш муддати об-ҳаво шароитига қараб белгиланади. Об-ҳаво қуруқ келган йиллар эрта (20-30 апрель орасида) экиш яхши натижа беради, намгарчилик кўп бўлган йилларда эса кечроқ (10-20 май орасида) экиш керак бўлади.

Озиқланиш майдони ва туп сони ҳам об-ҳаво шароитига қараб белгиланади. Ёғингарчилик кўп бўлган йилларда қовуннинг озиқланиш майдони кичик (2,5 м²) ва аксинча, қуруқ келган пайтда катта (5 м²) бўлиши лозим.

Қовун уруғи ивйтиб экилади. Экишда уруғлар, албатта, тупроқнинг нам қаватига 7-8 см чуқурликка кўмилиши керак. Уруғ экиш меъёри гектарига 1,5-2 кг ҳисобида сарфланади.

Қовунни биринчи марта битта чинбарг чиқарган вақтда, иккинчи марта уч-тўртта чинбарг чиқарганда яганаланади. Бунда ҳар бир уяда биттадан соғлом ўсимлик қолдирилади. Лалмикорликда қовунни парвариш қилишда ёғингарчиликдан кейин ҳосил бўладиган тупроқ қатқалоғига қарши кураш муҳим тадбирлардан бири ҳисобланади. Майсалар унинг

қаватига қадар қатқалоқ мотиға ёки тишли борона билан узилади. Узиб чиққандан кейин қатор оралари фақат юмшаклабди, жолос. Қовун мевалар пишиб етилишига қараб қаторларда бек-бир неча марта узилади.

II ЙИЛ ДАВОМИДА ЯНГИ ҚОВУН МАҲСУЛОТИ ЕТИШТИРИШ УСУЛЛАРИ

Австриянинг йил бўйи янги қовун маҳсулотларини истеъдодли қилиш муддатини узайтириш усуллари:

1. Эртани маҳсулот етиштиришнинг ҳар хил усулларини қўллаш;
2. Узокроқ сақлаб қўйишга ярайдиган кечпишар навларни жорий этиш ва маҳсулотни сақлаб қўйиш усулларини такомиллаштириш;

Эртани қовун маҳсулотларини етиштириш усуллари оралиқда тупроқни мульчалаш, экинни кўчатдан экиш, вақтинчалик плёнка ёқич остида кўчатидан ва уруғидан мульчалаб экиш, ҳосилланган иситиладиган ва иситилмайдиган иссиқ-қувиладиган етиштириш каби усуллар қўлланилади.

Тупроқни мульчалаш. Мульчалаш иши экиш билан бир вақтда ёки экишдан кейин ўтказилади. Бунда экин қаторларига устига плёнка ёпилиб, унинг четлари тупроқ билан босилиб қўйилади. Экин майсалари пайдо бўлганидан кейин, плёнкаларнинг юзага чиқиб олиши учун уларнинг устига тўғрилаб плёнкадан тешиклар очиб қўйилади. Плёнка ўсимликлар бутун вегетация даври давомида қолдирилиб, ҳосил етганидан сўнг олиб ташланади. Бу усулда экин очиқ ерга экиш муддатидан бир-икки ҳафта илгари экилади.

9-Расм. Қовунни мульчалаб экиш усули

Тупроқни мульчалаб кўчат билан экиш усулида ҳам эришми маҳсулот олиш имкониятига эга бўлинади.

Экинни кўчатидан экиш. Қовун етиштиришни тезлаштиришнинг энг самарали усули очиқ ерларга экинни кўчатидан экишдир. Қовуннинг ёш илдиз системаси ўта нозик бўлиб зарарланишга жуда мойил бўлади. Шунинг учун кўчатидан жойдан жойга кўчириб, яъни пикировка қилиб ва тувак усулида етиштириш мумкин эмас. Қовун кўчатлари чиринди тупроқ солинган озиқ кубчаларида, озиқ аралашмаси билан тўлдирилган қоғоз ёки полиэтилен тувакчалар, пластмас ва торф тувакларда етиштирилиши шарт.

10-Расм. Қовунни кўчатидан экиш усули.

Бундай усулда меваларни 10-20 кун илгари етиштириб олиш эришми маҳсулот олиш имкониятига эга бўлинади. Қовуннинг ёш илдиз системаси билан баробар ошириб, умумий кўчатидан ҳам анчагина кўпайтириш имконига эга бўлинади.

Вақтинчалик плёнка-ёпқич остида кўчатидан ва уруғидан мульчалаб экиш. Вақтинчалик плёнкали-ёпқич остида етириш учун қовуннинг тезпишар, қисқа палакли, касалликка чидамли навларидан фойдаланилади.

Тезпишарлик марказий қисмидаги вилоятларда қовуннинг махсус плёнка халтачаларга экиш 1-10 мартдан башланади. Жанубий вилоятларда 10-15 кун олдин, шимолий вилоятларда эса 10-15 кун кеч бажарилади. Кўчатлар махсус халтачаларда тайёрланади. Иссиқхоналар йўқ шароитларда кўчатларни етиштириш учун чуқурлиги 0,8 м, кенглиги 1,2 м ва узунлиги ихтиерий равишда хандақлар қазилади. Хандақларга 15-20 см қалинликда чиримаган гўнг, унинг устига 10 см қалинликда эланган тупроқ солинади ва полиэтилен плёнка қўйиб ҳар 10x10 см ораликда тешиб чиқилади.

Қовун кўчатини етиштиришда плёнка халтачалар ҳажми 10x10 см бўлиб, уларга 40% гўнг + 40% тупроқ + 20% ёғоч, шунингдек аралашмаси ёки биогумус солинади. Сўнгги биогумус қўшилган намлаб суғорилади ва 2-3 донадан бир халтачага 1-2 донадан уруғлар ташланиб, устидан 2 см қалинликда қўйиб солинади.

Тезпишарлик қўйилган хандақлар устига симлардан қилинган ёилар қадаб чиқилади ва полиэтилен плёнка қўйиб солинади. Иссиқликни сақлаш учун 2 қаватли термос қилиб ёки плёнка устига тўшамалар ёпиш мумкин. Плёнка халтачалари тағига техника хавфсизлиги чораларига амал қилинган ҳолда критқич мосламалари ёки электр иситгичлардан фойдаланиш ҳам мумкин.

11-Расм. Вақтинчалик плёнка-ёпқич остида кўчатидан ва уруғидан мулчалаб экиш

Уруғ униб чиққунча ҳарорат кундузи 23-25 даража, кундизи 14-15 даража, уруғ униб чиққандан сўнг ҳарорат 18-20 даража илиқ бўлиши керак. Бунда ўсимлик бақувват бўлишига ёрдам беради. Уруғлар униб чиққандан сўнг 3-4 кунлик кўчатларни 2 донадан қолдирилиб ягана қилинади.

Кўчат ўстирилаётган жараёнда 2 марта минерал ўғитларнинг эритмаси билан озиқлантирилади. Биринчи озиқлантириш 1-2 та чинбарг ҳосил бўлганда, 10л +18-+20 °С ли сувга 10 г азотли, 8-10 г фосфорли, 5-10г калийли маъдан ўғитларини аралаштирилиб ёки Кристалон N18P18 K18 10 л. сувга эриштириб ҳисобида сепилади. Орадан 10-12 кун ўтгач, юқорида таянган ўғитлар миқдори 2 марта кўпроқ қўшган ҳолда Кристалон N20 P20 K20 10 л сувга 10 г ҳисобида иккинчи марта ротаба озиқлантирилади.

Очиқ далага экишга бир ҳафта қолганда кўчатхона чалари очилиб, ўсимликлар ташқи муҳитга чиниқтирилади. Кўчат ёши 25-30 кунлик бўлганида очиқ далага вақтинчалик плёнка-ёпқич остига апрель ойи бошида экилади. Ўсимликлар икки қаторли экиш усулида 210+70/2х50 см қаторлида жойлаштирилади. Бунда пушталар оралиғи 210 см, қаторлар оралиғи 70 см, қатордаги кўчатлар оралиғи 50 см бўлади. Ўсимликлар шу усулда жойлаштириш режаси тузилган

қаторли бўлажак сўғориш жўяклари йўналишига тик ҳолда трактор билан ҳар 50 см дан кейин чизик солиб чиқилади. Сўнгра дар 280 см дан кейин 18-20 см чуқурликда чопиш машинаси билан сўғориш жўяги солинади. Режа чизиклари бўлмаган жойларга ва сўғориш жўяклари четига кўчат ўтказилади ёки уруғ экилади.

Кўчатлар режа чизикларидаги чуқурларга сўғориш жўягининг икки томониغا ўтказилади. Қаторлар ораси 70см бўлиши керак. Сўнгра ўтқазилган кўчатларнинг уруғпалла қаторларига қадар тупроқ солинади.

Агар қундаланг режа чизиги етарли даражада чуқур бўлмаган бўлса, кўчатлар кетмон билан тайёрланган чуқурчаларга ўтказилади.

Уруғларни бевосита ерга экиш ҳам юқорида келтирилган усул билан амалга оширилади. Уяга 4-5 та уруғ 4-6 см чуқурликда экилади. Экиш нормаси гектарига 3-4 кг юқорида келтирилган усул бўйича экилган ўсимликларнинг қаторлиги бир гектар майдонга 13,0-14,3 минг тупдан иборат бўлади.

Кўчат ўтказилгандан ёки уруғ экилгандан кейин туннель кўринишидаги плёнкали ёпқич ўрнатишга кўчатларни қўриқ керак. Ҳар бир туннель ўртасидан сўғориш жўяги қаторлиги 140-160 см, баландлиги 60-70 см, узунлиги (50-60 м) бўлади. Қаторлар орасидаги бўшлиқ 180-190см бўлиб, очиқ далага экиш усулидаги бўшлиқнинг паллаги жойлашади.

Туннель ўрнатишда аввал ёйсимон синч (каркас) ўрналади. Ёйсимон синч йўғонлик кесмаси 4-6 мм ва узунлиги 10 м симлардан тайёрланади. Ёйнинг учлари ерга 20-25 см

ботирилади, оралиғи 1,0-1,5 м бўлади. Ёйлар бир-бирига қатор қилиб, каноп (тизимча) билан боғланади. Синчи устига туннель узунлигича қилиб 280-300 см кенгликда плёнка ёпилади, плёнканинг четлари тупроқ билан боғланади. Туннельнинг иккала учида плёнкаларнинг учи эришдиқларга боғлаб қўйилади.

1 гектар майдонга туннель қуриш учун 800-1000 кг плёнка, 1200-1300 кг пўлат сим, 200-250 та қозиқ ва 20-25 кг каноп ишлатилади.

Қулай об-ҳаво бошланганда кундузи туннель ён томларининг бир неча жойидан очиб шамоллатилади.

Республикамызда эрта муддатда плёнка-ёпқичлар термос усулидан фойдаланиш энг оддий ва арзон ҳисобланади. Ҳамда эртаки юқори ҳосил етиштириш ва иқтисодий самарали олиш усулидир.

ТАРВУЗ ХУСУСИЯТЛАРИ

Тарвуз республикамызда асосий полиз экинларидан бири бўлиб, унинг эти ва ширасидан камқонликни даволаш, қанлиқликни олишга қарши суриш ва ўт суюқлигини ҳайдаш хусусияти кучли, атеросклероз, моддалар алмашинуви бузилиши, ожироз, жигар ва юрак-қон томир тизими касалликларини даволашда фойдаланилади. У одам танасини заҳарли моддалардан ва шлаклардан яхши тозалайди, холестерин ажралиб чиқаришга ёрдамлашади. Тарвуз *Citrullus* туркумига киради. Унинг даний тарвузнинг иккита хўраки (*Citrullus vulgais* Schrad) ва ва хашаки (*Citrullus patesca* Sagent) тури ҳамда тахир мазали турлари ҳам бор.

Тарвузнинг 80%и суяк билан қопланган.

Тарвуз - А, С, Е витамин, В гуруҳи витаминлари, магний, калий, кальций, фосфор, темир ва натрий моддаларини ўзини соғайди. Тарвузнинг 91 фоиз қисми сувдан иборат. Бундан ташқари, у кам калорияли полиз маҳсулоти ҳисобланади. 100 г тарвузда атиги 38 калория мавжуд.

Тарвуз тарвузда 5-13 фоизгача енгил бирикадиган қанд мавжуд. Тарвуз кесилганда фруктоза ва глюкозалари умумий қан шаклида Сахароза (қанд) бунга қараганда кечроқ ҳосил бўлади. Шунинг учун қандли диабетга чалинганларга баррақатли тарвуздан кам миқдорда истеъмол қилиш тавсия қилинади.

Ушбу организмни ультрабинафша нурларига қарши қўриқиб қолишда бир неча маҳсулотларнинг ўрни беқиланган. Ушбу организмни ултрабинафша нурларига қарши қўриқиб қолишда бир неча маҳсулотларнинг ўрни беқиланган. Тарвуз ҳам айнан шу маҳсулотлар қаторига киради. Унда ликопин моддасининг мавжудлиги турли нурланишга қарши курашишда ёрдам беради.

Тарвуз меъасида L-цитруллин – аминокислотаси кўп бўлади. Бу бўғимлар орасидаги оғриқни тўхтатади. Агар машғулотдан кейин ачиш ва оғриқ сезилишини хоҳламасангиз, унда маҳсулотдан аввал янги тарвузнинг 1/3 қисмидан тайёрланган шарбатни ичиш тавсия қилинади.

Албатта, бу гап сизга ёқимсиз туюлгандир, аммо биз тарвузнинг турли турларини ташлаб юбормаслигингизни тавсия қиламиз. Тарвузнинг турли турларидан, улар жудаям мазали. Пўчоқларни бир неча турда қўриқиб қолишга бўлинг ва лимон, бодринг ва муз бўлаклар билан блендерга солинг. Таъбга кўра шакар ва кўкатлар қўриқиб қолиш мумкин. Натижада С, В1, В2, каротин, фолий ва калий кислоталарига бой бўлган ажойиб шарбат тайёрланади. Тарвуз уруги тери ҳолатини яхшилади ва яллиғла-

нишга қарши самарали восита вазифасини ўтайди. Бундан ташқари, у темир, рух ва оқсилларга бой.

Тарвуз истеъмол қилиш сизнинг кўзингиз ва фикрларингизни кўзилингиз учун жуда фойдалидир. Мутахассисларнинг таъкидлашича, тарвузнинг мазали мевасида А ва В₆ витаминларининг мавжудлиги, биринчидан, кўзни турли инфекциялардан ҳимоя қилиб, тиниқ кўришини таъминлаш ва иккинчидан, хотирани мустаҳкамлаб, фикрлаш тезлигини оширади.

Тарвуз овқат ҳазм қилиш фаолиятини яхшилайти, юрак қон томир тизими ҳамда буйрак ва жигарни тозалайти. Бундан холестеринни чиқариб ташлашга ёрдам беради. Тарвуз билан боғлиқ муаммолари бор беморларга тарвуз кўпроқ ейиш тавсия қилинади. Агар сизда тарвуз истеъмоли қилмаслик учун жўяли сабаб бўлмаса, у ҳолда кундалик етишликда 2-3 кг тарвуз ейишни маслаҳат берамиз.

■ | БИОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Тарвуз экинлари жанубдан Африкадан келиб чиққанлигидан иссиқсевардир. Тарвузнинг уруғи +14-16 °С да узоқ бошлайди. Ҳарорат бундан пасайганда уруғлар ерда чиркиниб қолади, сийрак униб чиқади. Шунинг учун тарвуз экинларини жуда эрта – ер қизимасдан экиш мумкин эмас.

Уруғнинг униб чиқиши учун қулай ҳарорат +20 °С ҳисобланади. Сутка давомида ҳарорат +15-32 °С атрофида ўзгартириши мумкин. Ана шундай ҳароратда уруғ экилгандан кейин 5-6 кунда майсалар кўрина бошлайди. Ҳароратнинг паст

қилиши майсаларнинг униб чиқишини кечиктиради.

Тарвузнинг ўсиб ривожланиши учун оптимал ҳарорат +10-15 °С ҳисобланади. Ҳарорат +12-15 °С гача пасайса, экинларнинг гули тўкилиб кетади, улар ўсишдан тўхтайти ва секин-секин аста қуриб қолади. 0 °С ёки -1 °С тарвуз экинлари майсаларини ёппасига нобуд қилади. Ҳарорат +3-5 °С га тушиб қолса, вояга етган ўсимликлари ҳам зарарланади.

Тарвуз ниҳоятда иссиқсевар ўсимлик бўлишига қарамай, иссиқликда унчалик чидамли эмас. Барглардаги оқсил +45-50 °С да эриб кетди. Бироқ тарвузда транспирация жараёни ниҳоятда задал борганлигидан ўсимлик совиб қолади. Бу ҳол маълум даражада унинг иссиққа чидамлилигини оширади.

Тарвуз ёруғсевар ўсимликдир. Сояда улар секин ривожланади ва натижада ҳосилдорлиги пасайиб кетади. Шунинг учун уларни соялаб қўядиган ўсимликлар билан бирга ёки соя боғлари қатор ораларига экиш тавсия этилмайди.

Тарвуз ўсимлигининг ерга ёйилиб ўсадиган палаги 2-3 метргача етади. Барглар қўлтиғидан жингалаклар ўсиб чиқади. Ўсимлик шулар ёрдамида атрофдаги нарсаларга илашиб бўлиб, ер юзасидан юқори кўтарилади.

■ | МОРФОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Илдизи

Тарвузнинг илдиз тизими кучли ривожланган, асосан илдиз ҳамда ён илдизлардан иборатдир. Илдиз тизимининг ривожланиши асосан тарвуз навига иқлим шароитига, уруғ таркиби, унумдорлигига, юмшоқлиги ва намлигига боғлиқ.

12-Расм. Тарвуз илдизининг тузилиши

Тарвузнинг ўқ илдизи 1 м ва бундан кўпроқ чуқурликка тушиб боради. Хўраки тарвуз навларининг ўқ илдизи йўғонлиги илдиз бўйинчасидан ўлчаганда 1,0-1,5 см ни ташкил этади. Биринчи даражали ён илдизлар ўқ илдиздан кўнрау узунроқ бўлиб, 4-5 метрга етади. Илдиз тизими барча илдизлари билан биргаликда 7-10 м³ гача тупроқни қамраб олади. Ўсиш даврининг охирида илдиз бўғзи 5-6 см йўғонликда, ундан пастрокда эса икки барабар ингичкалашган 1 м чуқурликда эса ўқ илдиз 0,4 см йўғонликда бўлади.

ПОЯСИ

Тарвуз пояси ер бағирлаб ёйилиб ўсади. Тарвузнинг палаклар сони кўп (6 ва ундан кўп), ўртача (4-6) ва оз (4 дан кам) бўлади. Палаклари 2 м дан ортиқ бўлса – узун, 1,2-2,0 м бўлса – ўртача ва 1,2 м дан кам бўлса – қисқа ҳисобланади. Барглари йирик, ўртача ва майда бўлиши мумкин. Тарвуз барглари кулранг-яшил, тўқ яшил ва яшил рангда бўлиши мумкин. Барг банди узун, япроқлари яхлит, чуқур кесилган, 3 ёки 4 қирқимли, ёш барглари эса зич тукчалар билан қопланган бўлади. Тарвуз барглари бошқа полиз экинлари сингари наботлашиб жойлашган.

ГУЛИ

Ўзбекистонда етиштириладиган тарвуз навларида ҳам, қовун навларидагидек 5 хил гул бўлади: функционал эркек ва чин эркек гуллар, функционал урғочи ва чин урғочи гуллар ва гермафродит гуллар. Пастдан юқорига томон эркек ва гермафродит гуллари очилиб боради.

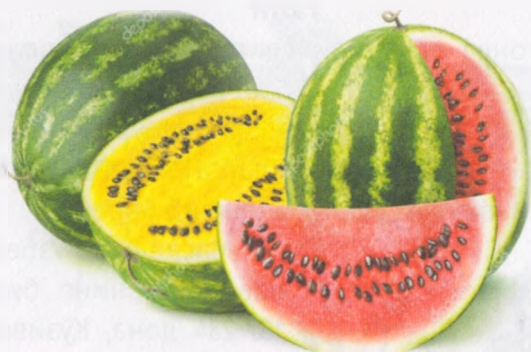

Рис. 1-палак, 2-жингалак, 3-барг, 4-урғочи гул, 5-эркак гули.

Масалан, Ўзбекский-452 нав тарвузнинг бир тупида 187-234 дона, Қўзивой-30 нав тарвузнинг бир тупида эса 190-314 дона чин ва функционал эркек гуллар очилади. Бу навларнинг мева тугадиган гуллари тегишлича 11 ва 10 барабар кам бўлади. Тарвуз гулининг тузилиши қовун гулининг тузилиши билан тахминан бир хил. Эркак гулларнинг диаметри 60-63 мм келади, гултожлари кўпқабатли, сариқ рангда. Тарвузда мева тугадиган гуллар эркек гуллари билан ўртапишар навларида – 4-11, ўртапишар навларида – 15-18, кечпишар навларида – 20-25 та бўлиб барг қўлтиқларида жойлашади. Гулларнинг ривожланиши шароитлар жуда кўпга боғлиқ бўлади. Гулларнинг ривожланиши шароитлар жуда кўпга боғлиқ бўлади. Эркак гуллар, тарвуз гуллари униб чиққанидан бошлаб ҳисоблаганда, 46-49 кундан кейин, урғочи гуллар 52-54 кундан кейин очилади. Тарвуз гуллари курсаткич навларнинг эртапишар ва кечпишарлигига боғлиқ бўлиб ўзгаради.

МЕВАСИ

Тарвуз мевалари шарсимон, эллипсоидсимон, тухумсимон, цилиндрсимон, цилиндрсимон ва бошқа шаклларда бўлади. Ме-

валар катта-кичиклиги жиҳатидан йирик, ўртача ва майда бўлади. Агар узунлиги шарсимон меваларнинг 22 см дан кам бўлса – йирик, 18 см дан 22 см гача бўлса – ўрта, 18 см дан кам бўлса – майда ҳисобланади. Цилиндр шаклидаги йирик меваларнинг узунлиги 35 см дан ортиқ.

Меваларнинг асосий рангги оқ, оч кўк, кўк, тўқ кўк ва сариқ бўлади. Меваларнинг сиртидаги гули, яъни йўллар ва доғлари асосий рангдан бирмунча тўқроқ рангда бўлади. Йўллар тўрсимон, туташ, энли ва энсиз бўлиши мумкин.

Мева сирти силлиқ ёки бир оз бўғимли бўлиши мумкин. Мева пўсти ўртача (1,0-1,5 см) ва юпқа (1 см дан кам) консистенциясига кўра терисимон ёки ёғочсимон, мўрт бўлиши мумкин. Мева эти пушти, қизил, малина ранг, камдан кам сариқ ёки оқ рангда бўлади. Консистенцияси жиҳатидан тарвузларнинг эти дағал толали қумоқ-қумоқ юмшоқ, сершиқ ёки кам шира, ширин ва бемазароқ бўлиши мумкин.

УРУҒИ

Тарвуз уруғлари катта кичиклиги жиҳатидан йирик, ўртача ва майда хилларга бўлинади; рангги оқ, сарғиш ва сариқ, жигарранг, қизил, қора, кул ранг бўлади. Уруғларнинг

...нда майда ёки йирик доғлардан жимжимаси бўлади, ға-
 ...бударлиги, баъзан ёриқлар билан қопланган, шунинг-
 ...уругининг сони кам ёки кўплиги билан бир-биридан
 ...фарқ қилади. Чўзиқ ва кенг овал шаклида бўлиб, узун-
 ...ни 14-28 мм, 1000 дона уруғ оғирлиги 50-100 г

ТАРВУЗ НАВЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси Давлат реестрида тарвузнинг
 ...та навлари ҳудудлаштирилган, шулардан 15 та маҳаллий,
 ...илгани чет эл навларидир.

Дилноз. Эрта-ўртапишар нав, ўсиш даври 80-85 кун. Меваси шарсимон, пўсти тўқ яшил, қора тикансимон гуллари бор. Вазни 3-4 кг. Эти тўқ қизил, серсув. Таркибида қанд миқдори 7,5-8,5%. Ҳосилдорлиги 30-35 т/га. Ташишга чидамлилиги юқори.

Мансур. Эртапишар нав, ўсиш даври 80-90 кун. Палаги ўртача, ён шох ва барглар сони ўртача. Барги конуссимон, яшил рангли, бир оз майин, тукли, оқ яшил тусда. Меваси шарсимон ўртача ҳажмда, вазни 2,5-3 кг. Пўсти қаттиқ, оч яшил, тикансимон тўқ яшил гуллари бор. Эти малинасимон, уруғлари майин. Ҳосилдорлиги 25-30 т/га.

Қўзибой-30. Кечпишар нав, ўсиш даври 120-130 кун. Палаги катта, пояси узун. Меваси юмалқосимон, юзаси силлик, яшил баъзан қорамтир, юзасида четлари жимжима, ингичка, қанбалинадиган тасмалари бор. Вазни 5-6 кг, пўсти қаттиқ, эти оч қизил, серсув, ширали, баъзан толали, дегустацион баҳо 3,5-4,7 балл. Таркибида қуруқ

модда миқдори 7,2%, қанд миқдори 6,8%. Ҳосилдорлиги 35-40 т/га. Қишда яхши сақланади, масофаларга жўнатишга қўлай, қуруқчиликка чидам.

Қайит Қора. Кечпишар нав, ўсиш даври 120-130 кун. Палаги катта, ён шох ва барглар сони кўп. Барги конуссимон, яшил рангли, бироз майин тукли. Меваси нотўғри шарсимон, йирилма, вазни 5-6 кг, юзаси силлик, қора банди томони сезилмас дунроқ. Расм.сиз, ерга тегиб турган жойлари сарғиш жигарран, пўсти қаттиқ, тўқ яшил, баъзан қорамтир. Эти қизил, серсув, сершира, эрувчан, жуда бирин, дегустацион баҳо 5,0 балл. Таркибида қуруқ модда миқдори 8,1%, қанд миқдори 7,7%. Ҳосилдорлиги 35-40 т/га. Қишда яхши сақланади.

Янги тарвуз навлари

Ширин нави. Эрта-ўртапишар нав, ўсиш даври 86-89 кун. Меваси шарсимон, пўсти оч яшил, тўқ яшил ўртача энли тикансимон гуллари бор, вазни 3-4 кг. Эти оч қизил, серсув.

Таркибида қанд миқдори 11,0-11,4%. Ҳосилдорлиги 30-35 т/га.
Ташишга чидамлилиги юқори.

Шарқ неъмат. Эрта-ўртапишар нав, ўсиш даври 89-90 кун. Меваси шарсимон, пўсти оқиш яшил, яшил энсизроқ тўқ қизил кансимон гуллари бор, вазни 4,8-5,4 кг йириклари 10-12 кг. Эти тўқ қизил, серсув. Таркибида қанд миқдори 10,9 -11,0%. Ҳосилдорлиги 39-41 т/га. Ташишга чидамлилиги ўртача.

■ I ТАРВУЗ ЕТИШТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Уруғларни экишга тайёрлаш. Тарвuzдан мўл ва сифатли ҳосил, навдорлиги 99% ва унувчанлиги 90-95% дан кам бўлмаган уруғдан фойдаланиш зарур. Уруғлар экишдан олдин ош тузининг 5% эритмасида бўктириб ивителиди. Натижада уруғларнинг тўқ ва йирик фракциялари сув остига чуқур майда ва пуч уруғлар сув бетига қалқиб чиқади. Сув остидан қолган уруғлар олиниб тоза сувга чайиб нами қочғунни куритилади. Уруғларни +40-50 °С ҳисобида 4-5 соат қиздирилади.

дид олинса, уруғларнинг касалликларга чидамлилиги ошириш билан бир қаторда оналик гуллар кўпайиб ҳосилдорлик кўрсатишига ижобий таъсир кўрсатади.

Уруғларнинг униб чиқиш қобилиятини ошириш учун экиш олдидан мис купориси 0,5-1,0% ли эритмасида 1 соат совоғида ивйтиб олинса, ҳосилдорликни 13-14% га, уруғ чиқишини 8,7% га ошириши илмий исботланган.

Гр танлаш. Тарвуз ўсимлиги қуёш нури ҳамиша тушиб турадиган, органик моддаларга ва минерал озикқа элементлари билан етарлича таъминланган қумлоқ ва қум тупроқли ерларда яхши ўсиб, сифатли юқори ҳосил беради ва фузариоз сўлиш касаллигига кам чалинади. Ўтлоқи ерларда тарвуз экини мўл ҳосил бермайди.

Алмашлаб экиш. Тарвуз турли хилдаги қумли ерларда яхши ўсадиган полиз экини ҳисобланади. Фузариоз ва бошқа патогенлар (касаллик қўзғатувчи)лар ерда пайдо бўлишининг олдини олиш мақсадида ўсимликнинг айланишига (севооборот) риоя қилиш керак ва тарвузни шу экилган ерда 7-8 йилда бир марта экиш керак.

Экиш муддати ва схемаси. Полиз экинлари уруғининг униб чиқиши экиш муддатини тўғри белгилашга боғлиқ. Республикаимизнинг марказий минтақасида жойлашган вилоятларида тарвузнинг эртачи навлари 15 апрелгача, ўртагиси 20 апрелдан 10 майгача, кечкиси 15 майдан 10 июнгача; жанубий вилоятларда эртаги навлар 10 апрелгача, ўртагиси 10-20 апрелда, кечкилари эса 10-20 июнда экилади. Шимолӣ минтақаларда эртаги тарвузни 20 апрелгача, ўртагисини 25 апрелдан 10 майгача, кечкисини 20-30 май оралиғида экиш лозим.

Тарвуз уруғларини 5 см чуқурликда ер ҳарорати +14-15 °С га етганда экишга киришилади. Қатор оралари 210-280 см

ли кенг эгат олинади. Бундай эгатлар тарвуз экинлари катор ораларини ишлаш вақтида тўрт ғилдиракли тракторларни ишлатишга имкон беради. Иқлим шароити навига боғлиқ ҳолда экиш шакли тарвуз учун (270+90) 2x70 см, (290+90) 2x70см Уруғлар қум тупроқларда 7-8 см, қумлоқ тупроқларда 5-7 см, бўз тупроқларда 4-5 см, чуқурликка экилади. Май уруғлиларни экиш учун гектарига 4 кг, йирик уруғли тарвузларни экиш учун 5-6 кг уруғ сарфланади.

Парваришлаш. Парваришлаш ўсимликларни яганалаш тупроқни юмшатиш, экинни озиқлантириш, чопиқ қилиш, суғориш, палакларни тўғрилаш, бегона ўтлар ва зараркунчиларга қарши курашишни ўз ичига олади.

Яганалаш икки босқичда: биринчиси ўсимлик чинбарг чиқарганда ва иккинчиси биринчи чопиқ вақтида ўтказилди. Ниҳоллар ялпи униб чиқиши билан бир қаторда ораларини юмшатишга киришилади.

Ниҳоллар униб чиққач, 20-25 кун ўтказилиб, иккита-учинчи чинбарг пайдо бўлганидан кейин экин биринчи марта чопиқ қилинади, сув берилади, озиқлантирилади. Иккинчи чопиқ биринчисидан 25-30 кундан кейин ўтказилади. Ўсиш даврида қатор оралари 4-5 марта культивация қилинади ва палакларни пуштага тўғрилаб турилади.

Суғориш. Тарвуз илдизлари жуда кучли ўсиб тупроқнинг 3, ҳатто 5 метр чуқурликдаги қатламигача таралади, диаметри эса 8-10 метрга боради. Шунинг учун ҳам тарвуз қурғоқчиликка ўта чидамлилиги билан бошқа полиз экинларидан ажралиб туради. Чунки уларда илдиз тукчаларнинг сўриш кучи юқори бўлиб, тупроқ унча нам бўлмаса ҳам мавжуд намдан фойдаланиш қобилиятига эга. Шу сабабли тарвуз сув буғлантирадиган барг шапалоғининг катталигига қарамай Марказий Осиёнинг лалми ерларида бемалол ўсиб

ни ҳосил бераверади. Қурғоқчиликка чидамлилиги жиҳатдан тарвуз биринчи ўринда туради.

Тарвуз қурғоқчиликка жуда чидамли бўлишига қарамай ертимиз шароитида суғориб парваришlash керак. Бироқ ердан ташқари сернам тупроқ тарвуз экинига салбий таъбир этади. Сернам тупроқда мевадаги қанд моддаси камаяди, пусти қалинлашади, ҳар хил замбуруғ касалликларига, кўклардан, фузариоз-сўлиш касалига чалинади.

Бўз тупроқли ерларда ўсиш даврида ҳар гал гектарига 100-200 м³ ҳисобидан 8-9 марта суғорилади. Сизот суви юза қоплаган далаларда эса бўз тупроқли ерларга қараганда камроқ, 4-5 марта суғорилади. Ўсиш даврида тарвуз палагини сув билан бир текис таъминлаш ҳосилни ошириш гарантдир.

Майсалар кўрингандан кейин биринчи чопиққа қадар экинлар 1-2 марта суғорилади. Биринчи чопиқ тугаллангандан кейин экин 20-25 кунгача сувдан қайтарилди. Бу даврда ўсимлик илдизининг чуқурроқ таралишига зўр беради, шунда илдизи кесилган бегона ўтлар тезроқ қуриydi ва экин палакнинг найчалаши мева тугиши тезлашади. Навбатдаги сув иккинчи чопиқ олдидан берилди.

Шундан кейин тарвуз экини ҳосил тўплашга киришадди ва уларнинг сувга талаби ошади. Бинобарин, бу даврда ҳар 10-12 кунда суғориб туриш керак. Тарвуз пиша бошлаши билан сув камроқ берилди. Ҳосил етилганда суғориш тўхтатилади, акс ҳолда, қанд моддаси камайиб узоқ сақлашга қарамай қолади.

Ўғитлаш. Тарвудан юқори ҳосил олиш учун гектарига 125 кг азот, 225 кг фосфор ва 150 кг калий, органик ўғитлардан гектарига 25 тонна солинади. Йиллик меъёрга нисбатан органик ва калийли ўғитларнинг ҳаммаси, фосфорнинг

70-75% асосий шудгорга солинади. Фосфорли ўғитнинг қолдиридан 25-30% ва азотнинг 50% экиш олдидан ёки биринчи чопиқда берилади: азотли ўғитнинг 50% экинлар гуллай бошлаганда иккинчи чопиқда эгатларга 10-12 см чуқурликка солинади. Ерга азотли ва фосфорли ўғитларни биргаликда солиш алоҳида-алоҳида солишга қараганда кўпроқ самара беради.

■ I ТАРВУЗ КАСАЛЛИК ВА ЗАРАРКУНАНДАЛАРИ ВА БЕГОНА ЎТЛАРГА ҚАРШИ КУРАШИШ ТАДБИРЛАРИ

Ўзбекистонда асосий зарар келтирувчи тарвуз касалликларидан: ризоктониоз, фузариоз сўлиш, ун-шудринг ва бошқалар; зараркунандалардан: қовун майса пашшаси, қовун пашшаси, полиз шираси, ўргимчаккана, кемирувчи кўк қуртлар тунлами кабилардир.

Фузариоз сўлиш (*Fusarium oxysporum f.sp. niveum*)

Бунда ўсимликларнинг пастки ярусдаги баргларида сарғиш, сўлгин бўлиб, сўнгра қўнғир доғлар пайдо бўлади ва кейинчалик қуриб қолади. Фузариоз сўлиш билан қовун барча ўсиш ва ривожланиш босқичларида зарарланади. Ёш майсаларнинг уруғбарглари, пояси (гипокотиль) ва имтиз диз бўғзида қайноқ сувда куйганга ўхшаш, рангсиз, сўнгра қўнғир тус олувчи доғлар ривожланади, улар чирийдими майсалар қуриб қолади, экин сийрак бўлиб қолади. Фузариоз сўлиш экинларда мева ривожланиши ва пиша бошланиши пайтида кўплаб учрайди. Олдин ўсимликнинг пастки ярусдаги баргларида сарғиш, сўнгра қўнғир тус олувчи доғлар пайдо бўлади ва улар юқори ярус баргларига ўтади.

Қарши кураш чоралари.

Агротехник: алмашлаб экиш, қўллатиб суғормаслик.

Биологик кураш чораси:

сифатида Триходермин 100г/га препаратини қўллаш ҳам яхши натижалар беради.

Профилактик:

уруғларни экишдан 25-30 кун олдин препаратлардан 2,5% Максим-0,4 л/т, 31,2% Селес Топ-0,4-0,6 л/т, бири билан дорилаб экиш тавсия этилади.

Тарвуз ва қовун уруғларини дорилаш.

Кимёвий. Ўсимликни ривожланиш даврида (*Bacillus subtilis*) Споранггин с.э.к.-2,0 кг/га, (Манкоцеб+металаксил 3М) Ридомил голд МЦ 68% -2.5 кг/га, (Пенконазол) Топаз 10% к.э.-0,25 л/га, Энто паз экстра 10% к.э. -0,25 л/га, (Пропинеб) ва бошқа фунгицидларни пурқаш тавсия этилади.

Ун-шудринг (*Sphaerotheca fuliginea* f. *cucumidis*),

Ун-шудринг касаллигида барглarning икки томонида ҳам оқ, сарғиш-қўнғир ёки қизғиш-кўланг, юпқа ғубор ҳосил бўлади, кейинроқ барглар сарға-

яди, қўнғир тус олади ва қуриydi. Фубор баъзан ўсимлик по яси ва барг бандларида, кам ҳолларда меваларда учрайди. Замбуруғ ўсимлик қолдиқлари ва бегона ўтларда қишлайди. Замбуруғнинг пушти-кулранг тусли моғор қатлами кўпинча баргнинг остки томонида ривожланади. Конидиялар за жирчаларда, эллипсоид, цилиндр ёки кўпинча бочка шакли, ўлчами 20-40x11-22 мкм. Клейстотецийлар баъзан анча кўп, баъзан эса кам миқдорларда пайдо бўлади.

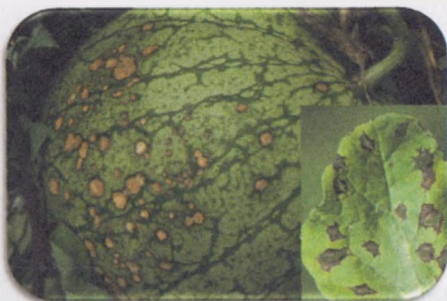
Агротехникаси. Алмашлаб экиш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, кўллатиб суғормаслик.

Кимёвий кураш. Касалланган ўсимликларга таъсирувчи этувчи моддаси (*Bacillus subtilis*) Спорангин с.э.к.-2,0 кг/га (Манкоцеб+металаксил М) Ридомил голд МЦ 68% -2,5 кг/га (Пенконазол) Энто паз экстра 10% к.э. -0,25 л/га, ва бошқа фунгицидларни пуркаш тавсия этилади.

Тарвуз экинлари (*Alternaria cucumerina*) альтернариозни гифомицет замбуруғи қўзғатади. Касаллик дунёнинг кўп мамлакатларида асосан мушк қовунни (*Cucumis melo var cantalupensis*), камроқ ҳолларда қовуннинг бошқа турлари тарвуз, қовоқ ва бодрингни зарарлайди.

Альтернариоз билан экинлар очиқ дала ва иссиқхоналарда зарарланади. Баргнинг устки томонида кичик, думалоқ, оч-жигарранг, ўртаси очроқ тусли, бироз ботик, сўн

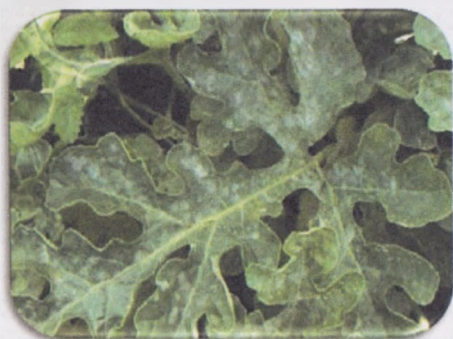
қай қизғиш-қўнғир тус ва концентрик шакл олувчи шишлар ривожланади. Улар қолади ва барғни қоплаб қолади, барғлар сарғаяди ва қўлиб қолади. Зарарланган тарвуз меваларининг думалоқ, қўнғир, боқоқ яралар пайдо бўлади.

Барри намлик шароитида доғ ва яралар устида замбуруғнинг мицелий, конидиофора ва конидияларидан ташкил топган тўқ-зайтун ёки қорамтир тусли моғор ривожланади.

Қураш чоралари. Чидамли навлар яратиш ва ўсимлик шидикларини даладан чиқариб, йўқотиш, уруғларни экишдан 25-30 кун олдин препаратлардан 2,5% Максим-0,4 л/т, 0,2% Селес Топ-0,4-0,6 л/т, ва б.ш. билан дорилаб экиш профилактика этилади.

Тарвуз мозаикасини тарвуз (Watermelon mosaic virus) қўзғатади. Вирус барча полиз экинларини, асосан ўсимликларнинг баъзи бегона ўтларни зарарлайди. Зарарланган

ўсимликлар барғларининг томирчалари оралари сарғаяди, шунга барғлар ингичкалашади, уларнинг бўлаклари ипсимон шакл олади. Ёш барғларда мозаика ва уларнинг устида сўлқимон шишлар пайдо бўлади, улар қийшайиб ва буришиб қолади. Зарарланган ўсимликларнинг палаклари калта бўлиб қолади. Мевалар устида ҳам шишлар пайдо бўлиши мумкин.

Тарвузда кўп учрайдиган энг кўп зарар келтирадиган қовун зараркунандалардан қовун майса пашшаси ва қовун пашшаси, полиз шираси, ўргимчаккана, кемирувчи кўкқурт тунлами кабилардир.

Полиз ширалар (Aphididae)

Тарвуз экинларида ўсимлик битларининг бир неча турлари мавжуд бўлиб, айрим йиллари ҳосилдорликни 40-50% гача камайтириши мумкин. Вояга етган қанотсиз зотнинг катталиги 2-2,1 мм келади, ранги оч яшил тусда, усти оқиш-кулранг мумсимон кукун билан қопланган. Тухуми ялтироқ қора, катталиги 0,5 мм, шакли чўзиқ. Ҳар бир урғочи зот жами 30-40 та личинка туғади. Ривожланиш мобайнида 25 тагача бўгин бериб ривожланади.

Кураш чоралари. Агротехник. Алмашлаб экиш, қаторларига сифатли ишлов бериш, кўллатиб суғормаслик.

Биологик. Олтинкўзнинг 3-4 кунлик тухумини зараркунанда миқдорига қараб 1:10, 1:5 нисбатда чиқариш.

Кимёвий усул. Эрта баҳорда шираларнинг олдин олишда яхши самара берадиган БИ-58-1,2 л/га, Бензофосфид

20% -2,0 л/га, бу тадбирнинг ипак қурти боқилиши даврида қорувчи зараркунандалар билан зарарланишининг олдини олишда ва фойдали ҳашаротлар сонининг кўпайишида аҳамияти каттадир. Шира миқдори кўпайиб кетганда Маспилан 20% нам. кук -0,2 л/га, Конфидор 20% с.э.к. -0,3 л/га дорилардан бирортаси қўлланилади. Ҳар қандай ҳолатда ҳамишлов қорилишни ҳосил етилишидан 30-кун илгари тўхтатиш шарт.

Кузги тунлам (*Agrotis segetum*.)

Ушбу тунлам экиннинг ёш ниҳоллик пайтида поя бандлигини илдиз бўғзидан келтириб зарар келтиради. Республикамиз шароитида ҳамма жойда учрайдиган кузги тунлам эрта баҳорда эртачи экинлар, август-сентябрь ойларида эса кечки экинлар, сепмладан, қовун, тарвуз ниҳолларини зарарлайди. Бир йилда 2-5 бўғин қорувчи бу зараркунандалар тарвуз, қовун, помидор, бақлажон ва бошқа экинларни зарарлайди.

Кураш чоралари. Кузги шудгор ва ўсимликнинг ўсиш даврида юқори агротехника ишларини амалга ошириш.

Биологик кураш. Кузги тунламнинг жинсий феромонидан фойдаланиб, ҳар бир пайкалда унинг ривожланиш даврига келиши белгилаб трихаграмма кушандаси тарқатилади.

Кимёвий кураш. Сабзавот экинлари ҳар бир м² да 1-2 тадан ортиқ кузги тунлам личинкаси аниқланганда амалга оширилади. Бунинг учун пиретирод инсектицидлар, ай-

ниқса, децис (0,7 л/га) трактор ёрдамида пуркаб, кетидан-кетидан культивация ўтказиш ёки сув бериш яхши натижа беради. Иссиқхоналарда кўчат остига тайёр эритмани 100-150 мл/м² кўйиб чиқиш зарур.

Иссиқхона оққаноти (*Trialeurodes vaporariorum*)

Ўзбекистонда оққанотнинг 2 тури кенг тарқалган. Қовун, тарвуз, ковоқ ва бошқа экинларни жиддий зарарлайди. Ҳар қандай зараркунанда сингари, оққанотнинг зарари ҳам ўсимлик ривожининг қайси давридан бошлаб уни зарарлай бошлаганига боғлиқ бўлади.

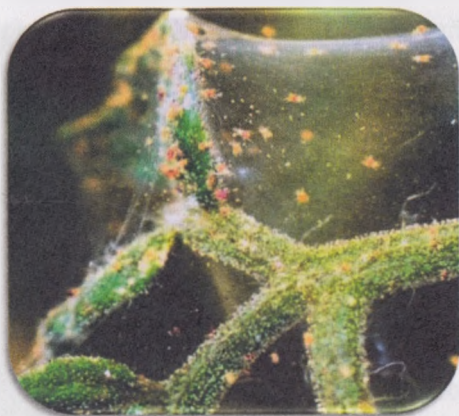
Ўсимлик қанчалик эрта зарарланса, шунча кўп ҳосилни йўқотиши мумкин. Оққанотнинг йил давомида тўхтовсиз ривожланишга одатланган ҳашарот бўлгани туфайли, кўп бўғин (10-12 бўғин) беради.

Кураш чоралари. Агротехник: Алмашлаб экиш, қатор ораларига сифатли ишлов бериш, қўллатиб суғормаслик. Механик. Оққанот сонини камайтириш мақсадида сарф экранлардан фойдаланиш. Биологик. Энкарзия паразитининг 1:20, 1:10, 1:5 нисбатда қўллаш.

Кимёвий. Агарда оққанотларнинг миқдори кўп бўлганда кўйидаги препаратлардан бирини қўллаш тавсия этилади: (Бупрофезин) аппловуд, саффлауд, апплауд 25% н.к.к. – 0,3-0,5 кг/га; (пирипроксифен) адмирал 10% эм.к. – 0,5 л/га; (ацетамиприд) комилот, нестер, энтоспилан, моспилан 20% н.к.к. – 0,3 кг/га; (имидаклоприд) багира, вулкан, командор, конфидор 20% эм.к. – 0,3-0,4 л/га.

Ўргимчаккана (*Tetranychis urticae*)

Ўргимчаккана ҳам-махўр зараркунанда ҳисобланиб, у 250 дан ортиқ ўсимликларни зарарлаб, себзавот экилган ўсимлик ҳосилининг 50% га яқинини йўқотиши мумкин. Зараркунанда мева ва барг ҳужайрасининг ширасини сўриб озиқланади. Вақтида кураш тадбирлари ўтказилмаса, барглр ва мевалар тўкилиб кетади.

Ўргимчаккананинг катталиги 0.3-0.6 мм келади. Личинкасида 3 жуфт, нимфа ва имаголарида 6 жуфт оёқлари бўлади. Каналларнинг ривожланиши ёзда ҳар 8-12 кунда ўтса, кузда ва баҳорда 19 кунгача давом этади. Бир йилда 18-20 марта насл беради. Урғочи зотлари иссиқхоналар, парникларда ўсимлик қолдиқларида якка-якка ҳолда ёки тўп-тўп бўлиб қишлайди.

Кимёвий кураш, омайт, 57% к.эм. - 1,5 л/га (етук зоти-га, личинкасига); ниссоран, 10% н.кук. - 0,1 кг/га (тухумига); флумайт, 20% сус.к. - 0,2 л/га (етук зотига, личинкасига); ортус, 5% сус.к. - 0,75 л/га (етук зотига, личинкасига); вертимек, 1,8% эм.к. - 0,3-0,4 л/га (етук зотига, личинкасига) қўллаш зарур.

Қовун пашшаси (*Miopardalis pardalina*)

Қовун пашшаси май ойининг иккинчи декадасидан учи бошлайди. Она пашшалар қишловдан чиққандан сўнг 3-4 кун ўтгач, оталаниб тухум қўяди. Республикамиз шароитида 3-4 та насл бериб ривожланади. Қовун пашшаси тарвуз экинларининг ўсиш даврида оналик гули, тугунча ҳамда меваларига тухум қўйиб, тухумдан чиққан личинкалари мевалар ичига кириб зарарлаши натижасида олинадиган ҳосил истеъмолга яроқсиз ҳолга келади. Тарвуз меваларини, қовун пашшаси билан зарарланганлигини ташқи кўринишидан аниқлаш қийин. Мева ичидаги личинкаларга қарши кимёвий кураш ўтказиш самара бермаслигини ҳисобга олган ҳолда, пашшаларга қарши курашни олиб бориш зарур.

Агротехникаси. Ўсимлик қолдиқларидан тозалаш, чуқур шудгор қилиш, қатор ора-ларига сифатли ишлов бериш, кеч кузда суғориш ва ерларни яхоблаш, пашша кузатилган далаларга қовунни қайта экмаслик тавсия этилади.

Кимёвий. Биринчи ишловни ўсимликнинг гуллаш давридан бошлаб,

14 марта пуркалади. Препаратлардан: Карбофос 50% к.э – 2 кг/га, Фуфанон 57% к.э – 1 кг/га, Пилигрим 24,7% к.э – 0,2 кг/га, Нестор 20% н.кук – 0,3 кг/га, Энджео 24,7% сус.к.-0,3 л/га меърида алмашлаб пуркаш тавсия этилади. Препаратларни бирортасини 300 литр сувга аралаштириб ишлов берилади.

Кимёвий ишлов берилган далаларга 2-3 кун ўтказиб, ўсимликни стрессдан чиқариш ва ривожланишини тезлаштириш учун таркибида гумин, фульво, гибберелл ва оқмиқса моддалар комплекси (N,P,K) микроэлементлар таркибида бор ўсимликларнинг ўсишини бошқарувчи препаратларнинг бирортаси билан ишлов бериш тавсия этилади.

Ҳосилни йиғиштириш. Эртачи ва ўртаги навлар мева йиғишига қараб 2-3 маротаба териб олинади.

13-Расм. Тарвуз мевасини техника ёрдамида териб олиш

Кузги навлар бир маротаба йиғиштириб олинади узоқ муддат сақлаб қўйиладиган навлари далада узилган ҳолатда офтобга товланиб сўнгра сақлаш омборларига жойланади, сақлаш жараёнида 10-15 кун оралатиб мевалар ҳолати назорат қилиниб борилади.

Уруғлар уничикиб, кўчатлар 1-2 та чинбарг чиқарганда уларни биринчи озиклантириш тадбири бажарилади. Бунда ҳар 10 литр сувга 13-15 грамм азотли, 18-20 грамм фосфорли ва 15-20 грамм калийли ўғитлар солиб эритилади ва суғорилади. Ушбу эритма ҳар 3-3,5 м² майдондаги кўчатларни озиклантириш учун сарфланади. Кўчатларни иккинчи озиклантириш уларни далага экишдан 10-15 кун олдин амалга оширилиб, бунда юқорида таъкидланган ўғитлар миқдори икки мартаба кўпроқ қўшилган ҳолда бажарилади. Кўчатлар 4 та чин барг пайдо бўлганда очиқ майдонга олиб чиқиб экилади.

Иккинчи усул. Экинни кўчатдан экиш. Тарвуз етиштиришни тезлаштиришнинг энг самарали усули очиқ ерларга экинни кўчатдан экишдир. Олинган ариқларга мульча қилиб оқ плёнка қопланади. Плёнка ҳар 70 см оралиғида тешиб чиқилади. Тешиб чиқилган жойларга фосфорли ўғит суюлтириб солинади. Суюлтирилган фосфорни тайёрлаш учун 10 литр сувга 2 кг аммофос ўғити солиниб қайнатилади ва эритилади.

16-Расм. Тарвузни кўчатидан далага экиш усули

Тайёрланган эритмани 10 л. сувда аралаштирилади ва ҳар бир уяга 1 литр ҳисобида қуйиб чиқилади. Бир гектар майдонга 100 кг фосфорли ўғит сарфланади. Бир гектарга 7100 дона кўчат ўтқазилади.

Учинчи усул. Вақтинчалик плёнка-ёпқич остида кўчати-дан мульчалаб экиш. Вақтинчалик плёнкали-ёпқич остида ўстириш учун тарвузнинг тезпишар, қисқа палакли, касалликка чидамли навларидан фойдаланилади. Махсус таёрланган 35-45 кунлик кўчатлар экилиб бир қаватли дуга қилиб полиэтилен плёнка қопланади.

Ерга кўчат ўтқазилгандан ёки уруғ экилгандан кейин дарҳол туннель кўринишидаги плёнкали ёпқич ўрнатишга киришиш керак. Ҳар бир туннель ўртасидан суғориш жўяги ўтган тасма ернинг икки экин қаторини ёпади. Туннельнинг кенглиги 160-180 см, баландлиги 60-70 см, узунлиги (50-60 м) шароитга қараб бўлади.

Тасмалар орасидаги бўшлиқ 180-190 см бўлиб, очиқ қолдирилади ва у йўлак хизматини ўтайди. Кейинчалик бу йўлакка ўсимликнинг палаги жойлашади.

17-Расм. Вақтинчалик плёнка-ёпқич остида тарвуз етиштириш усули

Туннель ўрнатишда аввал унинг ёйсимон синч (каркас)и

ўрнатилади. Ёйсимон синч йўғонлик кесмаси 4-6 мм ва узунлиги 2,8-3,0 м симлардан тайёрланади. Ёйнинг учлари ерга 20-25 см ботирилади, оралиғи 1,0-1,5 м бўлади. Ёйлар бир-бирига 1-3 қатор қилиб, каноп (тизим) билан боғланади. Синчнинг устига туннель узунлигича қилиб 2,8-3,0 м кенликдаги плёнка ёпилади, плёнканинг четлари тупроқ билан бостирилади. Туннелнинг иккала учида плёнкаларнинг учи қозиқларга боғлаб қўйилади.

1 гектар майдонга туннель қуриш учун 800-1000 кг плёнка, 1200-1300 кг пўлат сим, 200-250 та қозиқ ва 20-25 кг каноп ишлатилади.

Қулай об-ҳаво бошланганда кундузи туннель ён томонларининг бир неча жойидан очиб шамоллатилади.

Республикамизнинг вилоятларида эрта муддатда плёнка-ёпқичлардан термос усулидан фойдаланиш эртачи юқори ҳосил олиш ва иқтисодий самара олиш усулидир.

Тўртинчи усул – ғалладан бўшаган жойларга 30-35 кунли кўчатлар экилганда кеч кузга қолмай ҳосил йиғиб олинади. Кечки навлар териб олингандан кейин узоқ муддат сақланиш хусусиятига эга бўлади.

Ҳосилни йиғиштириш. Биринчи усулда ҳосил июнь ойининг учинчи декадасида, иккинчи усулда июнь ойининг биринчи ярмида ва учинчи усулда май ойининг учинчи ўн кунлигида узилади. Такрорий муддатда экилган тўртинчи усулда сентябрь ойининг учинчи ўн кунлигида мевалар пишиб етилади ва ёппасига териб олинади. Албатта, меваларнинг пишиб етилиш даври об-ҳаво, тупроқ шароити, экиш муддатлари, навларнинг эрта ёки ўртапишарлигига боғлиқ ҳолда ўзгаради.

■ I ҚОВУН ВА ТАРВУЗ МЕВАСИНИ САҚЛАШ УСУЛЛАРИ

Қовун экишнинг аниқ муддатини белгилашда, эртачи қовун билан бирга қишга сақланадиган қовун маҳсулоти олишни ҳам назарда тутиш керак. Қишки қовунларни эрта муддатда экиш жуда фойдасиздир, чунки эрта муддатда экилганда қовунлар ёзда пишади, меваларини узоқ сақлаб бўлмайди ҳамда бу даврда эса ширин-шакар ўртапишар қовунлар кўп бўлади. Кечпишар, қишда сақланадиган қовунларни улар мўл-кўл ҳосил берадиган ва қовунлари узоқ муддат сақланадиган, кечроқ пишиб етиладиган муддатларда экиш керак. Эрта ва ўртапишар қовунлар кеч муддатларда экилганида улар тез касалланади, бунинг натижасида ҳосил камаяди.

18-Расм. Қовун меваларини сақлаш усули

Қовун мевасини сақлаш муддатларига қараб кузги, қишки қовун навларини экишнинг муқобил муддатларини аниқлаб олиш зарур.

Ўзбекистон шароитида фақат кечки қилиб экилгандагина узоқ муддат сақланадиган қовун олиш мумкинлиги аниқланди. Масалан, Марказий вилоятларда ўсиш даври 115-130 кунлик ёки асосий ҳосил узиш 20-30 сентябрда ўтadиган навлар учун экиш муддати 20-25 майга, ўсиш даври 90-100 кун бўлганлари учун эса 10 июнда экишни муқобил кечки қовун экиш муддати деб топилди. Ушбу муддат тупроқ, иқлим шароитига қараб ўзгаради.

Қовунни узоқ муддат сақлашда осиб асраш энг яхши усул ҳисобланади. Қовунхонанинг деворлари пахса ёки хом ғишдан кўтарилади. Бунда пойдевор қисмининг кенглиги 1 м гача олинади. Юқорига кўтарилган сайин 40-50 см гача торайиб боради. Қалин деворлар қовун сақлаш мавсумида хона ичида ҳамиша ҳарорат бир хил бўлишини таъминлайди. Бинонинг баландлиги 5-6 м бўлиб, шипидан очилган 90-100 см қопқоқли тўйнуқ бинони шамоллатиб туриш учун хизмат қилади. Бино ичида 80-90 см оралатиб, бир неча қатор устунлар бўлиб, уларга 60-70 см ораликда, диаметри 10-12 см ли ходачалар, жами 5-6 қават қилиб қоқилади, ходачаларнинг ўзига ҳам 30-40 см ораликда мих қоқилиб, чипта билан боғланган қовунлар осилади. Қовун мана шундай хоналарда ҳарорат $+2+5$ °С бўлган шароитда сақланади. Ҳавонинг ҳарорати кўтарилса, дарҳол шамоллатиб совитилади. Маҳсулотни совуқ уриш хавфи туғилганда эса қопқоқ ёпилиб, хона ичи иситилади. Ҳосил махсус қовунхонада осиб сақланганда ҳолатини доимо назорат қилиш имкони туғилади ва уларнинг бузилишига йўл қўйилмайди. Бу усул амалда синалган бўлиб, яхши натижа беради.

Пайраха тўпони ёки похол тўшалган сўкчакларга қовунни ётқизиб, жойлаб сақлаш ҳам анча қулай усул. Аммо сўкчаклардаги қовунлар тезроқ айниб қолади, чунки унинг сўк

чакка тегиб ётган жойи заҳарланади, шу сабабдан кўп чиқит чиқиши мумкин. Пайраха тўпони, ғўза ёки похолдан қилинган чамбаракларга тикка ўрнатиб жойлашган қовунлар, ётқизиб қўйилганига қараганда яхши сақланади, уларни қараб туриш ҳам осон бўлади. Пайрахалардан қилинадиган чамбаракнинг диаметри 18-20 см, баландлиги 6-8 см бўлади, уларни бир неча йил давомида ишлатиш мумкин.

Қовунни узоқ муддат сақлашда иқлим шароити ва ҳарорати муҳим роль ўйнайди. Қовун паст ҳароратда узоқроқ сақланади, яъни паст ва доимий ҳароратли кунлар қанчалик кўп бўлса, қовунлар ҳам шу қадар яхши тураверади.

Сақланаётган қовуннинг касалланиши. Қовун маҳсулотларида пайдо бўладиган камчиликлар билан кураш тадбирлари қуйидагилардан иборат:

1. Омборнинг нисбий намлиги қовунларда нам томчилар пайдо бўлишига имкон бермайдиган даражада бўлиши, қовуннинг терлашига йўл қўймаслик лозим.

2. Қовуннинг яхлитлиги ва ҳужайраларнинг тургор ҳолати бир меъёрда бўлишига эришиб, у тез сўлиб қолмаслиги учун омборxonани ҳаддан ташқари кўп шамоллатмай, ҳарорат доимо бир хилда 0 °С га яқин бўлиши шарт. Сақланадиган ҳосилнинг мева бандлари яхшилаб кесилган ва 2-3 см узунликда қолдириб бир меъёрда сўлитиб олинган бўлиши керак. Омборxона ҳажмининг ҳар бир квадрат метрига 100 г ҳисобидан олтингугурт қуйдириш мақсадга мувофиқдир.

Узоқ муддат сақлашга мўлжалланган, қишки тарвуз навлари тўла пишмасдан туриб ёки етилишидан бир неча кун илгари 2-3 см узунликдаги мева бандлари билан бирга узиб олинади. Тарвуз мевалари сақлаб қўйилганида этининг ранги бир қадар ўзгаради-ю, лекин таркибидаги қандлар миқдори кўпаймайди ва этининг мазаси ҳам унча ўзгармай-

ди. Тарвуз сақланадиган ҳарорат $+2-3$ °C, ҳавонинг нисбий намлиги 60-80% бўлиши керак. Қишда тарвуз қуруқ, атрофи яхши ўралган оддий музламайдиган омборларда сақланади. Улар юмшоқ похол тўшамали токчаларга 1-3 қатор қилиб жойлаштирилади, ҳар бир қатор орасига похол солинади. Тарвузни жойлашдан олдин омборлар зарарсизлантирилади, тарвуз эса 2% ли оҳак чангида чангланади.

Қовунни қайта ишлаш усуллари

Қовун ғарқ пишган даврида узоқ масофага жўнатиб сотиш юмуши анча мушкул ва исрофгарчилик билан боғлиқ. Шунинг учун қовунни қайта ишлашни йўлга қўйиб, улардан қандолатчилик саноатида ҳамда уй шароитида мураббо, қиём, цукат, пирог, пряниклар ва печенье тайёрлашда фойдаланилади. Қовун этидан қуёш нурида қуритилиб қоқилар тайёрланади.

Қовун мураббоси. Қовун эти ширали қиёмда пиширилгани мураббо дейилади. Мураббо тайёрлаш учун қовунлар дастлаб пўсти арчилиб уруғлари ажратиб олинади ва эни 15-20 ёки 20-30 мм дан майдалаб қирқилади.

19-Расм. Қовун мураббоси тайёрлаш усули

Тайёрланган қовун бўлаклари иссиқ 70-80 даражадаги 70-75 фоизли концентрациядаги шакар эритмасига солинади. 2 кг мевага 1,3 литр эритма сарфланади ва 3-4 соат давомида ушлаб турилади, ундан кейин мураббо тайёр бўлгунча паст оловда аста қайнатилади.

Қовун джеми. Жем қовун мевасининг шакар эритмасида пиширилгани бўлиб, қуюқ, ёйилиб оқиб кетмайдиган кўри-нишда бўлади.

Қовун повидлоси. Повидло тайёрлаш учун қовун мевасини бўлакчаларга бўлиб қирғичдан ўтказилади, шакар билан аралаштирилади,

(1 қисм шакарга 1,25 бўтқа) ва паст оловда қайнатилади. Повидло шакари 25 фоиздан кам бўлмаслиги мақсадга мувофиқдир.

Қовун мармелади (цукат). Қовун мармеладини тайёрлаш мураббоникига ўхшаш бўлади. Бироқ унда кесилган бўлакчалар шарбатдан сузиб олиб қуритилади. Қовун меваси бўлакчаларини шакарли қиёмда тўйинтирилгандан сўнг шарбатдан ажратиб, қуруқ моддаси 80 фоизли бўлгунга қадар қуритилади. Булардан ташқари, қовундан қуруқ мураббо, қовун асали ёки шинниси ва қовун компоти ҳам тайёрлаш мумкин.

Қовун қоқи тайёрлаш. Қовунни офтобда оддий усул билан қуритиш учун майдончалар, ҳовлилар атрофи очиқ, қуёш нури яхши тушиб турадиган ва мумкин қадар йўллардан узоқда бўлиши керак. Қовун қуритиш махсус жиҳозланган илгакларда амалга оширилади. Бунинг учун баландлиги 170 см бўлган диаметри 6х6 см рейкалардан дастгоҳлар яса-либ, бу рейкаларнинг ҳар иккала томонига учбурчак асосли кенглиги 1 метрли тирговичлар 2,5 м масофада ўрнатилиб, яна рейкалар билан мустаҳкамланади.

■ | Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 29 декабрдаги ПҚ-2460-сон қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида экиш учун тавсия этилган қишлоқ хўжалик экинлари Давлат реестри. – Тошкент, 2018. б 53-56.
3. Туркия Республикаси “Озиқ-овқат қишлоқ хўжалиги вазирлиги” ҳамда “Denizbank” ҳамкорлигида тайёрланган “100 та китоб”дан иборат тўплами.
4. Балашев Н.Н. “Полизчилик” Тошкент, 1975. б 17-25, 98-99.
5. Бўриев Х.Ч., Ашурметов О.А Полиз экинлари биологияси ва етиштириш технологияси Тошкент – 2000. б 31-34-.
6. Ҳакимов Р.А., Ҳалимова М., Расулов Ф., Алимўхаммедов С.С Қовундан юқори сифатли ҳосил етиштириш агротехнологияси бўйича тавсиялар. Тошкент – 2017. б 3-10.
7. Ҳакимов Р.А., Ҳакимов А.С., Тошмухаммедов А.А. Сабзавот полиз экинлари уруғчилиги. Тошкент, 2003. б 144.
8. Алимўхаммедов С.С., Холдороров М.У. Уруғдориллагич препаратларининг қовун ва тарвуз уруғлари унувчанлигига таъсири//“Республикада сабзавот, полиз экинлари ва картошка етиштириш истиқболлари, муаммолари ва ечимлари” Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. – Тошкент, 2019. – б 375-379.
9. Алимўхаммедов С.С., Полиз экинлари уруғлари микрофлорасига уруғдориллагичларни антоганистик

хусусиятларини ўрганиш. //“Қишлоқ хўжалиги экинларини зарарли организмлардан уйғунлашган ҳимоя қилишнинг ҳозирги ҳолати ва истиқболлари” мавзусидаги Академик Султон Нурматович Алимұхаммедовнинг 90 йиллик хотирасига бағишланган Халқаро илмий-амалий конференция – Тошкент, 2019.-б 330-335.

10. Alimukhamedov S.S., Kholdorov M.U. The influence of seed treating preparations on germinability of the seeds of melon and watermelon. EPRA International Journal of Research and Development (IJRD). Voloume: 4, Issue: 7, July 2019, page 15-17.

11. Б.О. Абдолниёзов., Г.С. Гулимов Хоразм қовунлари // Урганч – 2008 й .

42.347

Қ 52

Қовун ва тарвуз етиштириш [Матн] : илмий наъш
«Агробанк» АТБ.-Тошкент: "ТАСВИР" нашриёт уйи, 2021 -
88 б.

ISBN 978-9943-7167-2-8

УЎК 634.8.032:635.64

КБК 42.347

Лойиҳа ғояси муаллифи ва ташкилотчиси
“Агробанк” АТБ

100 китоб тўплами

ҚОВУН ВА ТАРВУЗ ЕТИШТИРИШ

16-китоб

Таржимонлар:

Тошкент давлат шарқшунослик университети
“Таржима ва тил маркази” таржимонлар гуруҳи

Муҳаррир-мусахҳиҳ:

М. Тожимамадова

Компьютерда тайёрловчилар:

З.Б. Хошимов, Н.С. Сайидаҳмадов

Дизайнер:

А.Х. Комилов

Нашриёт тасдиқномаси: № 7404, 02.02.2021
Босишга 12.07.2021 да рухсат этилди. Бичими 60x84^{1/16}
Fira Sans гарнитураси. Офсет босма усулида чоп этилди.
Адади 10.000 нусха. Бюртма рақами: 2259

Нашриёт уйи “Тасвир”

Тошкент – 2021

“Colorpack” МЧЖ босмахонасида чоп этилди.

Тошкент шаҳар, Янги шаҳар кўчаси, 1А.

AGROBANK

 www.agrobank.uz

 @agrobankchannel

 1216

 /agrobankuzbekistan

**Қўлланмадан тижорат йўлида фойдаланиш
қатъиян тақиқланади**

ISBN 978-9943-7167-2-8

9 789943 716728